

ZBORNÍK SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO MÚZEA
ANNALES MUSEI NATIONALIS SLOVACI

ARCHEOLÓGIA
SUPPLEMENTUM 12

ĽUDIA A HORY – ARCHEOLOGICKÁ PERSPEKTÍVA

Interakcie ľudských spoločností horských
a podhorských oblastí západného Slovenska

BRATISLAVA – NITRA 2019

**ĽUDIA A HORY
– ARCHEOLOGICKÁ PERSPEKTÍVA**

**Interakcie ľudských spoločenských horských a podhorských oblastí
západného Slovenska**

**Igor Bazovský – Gertrúda Březinová
(editori)**

**ANNALES ZBORNÍK
MUSEI SLOVENSKÉHO
NATIONALIS NÁRODNÉHO
SLOVACI MÚZEA**

ARCHEOLÓGIA SUPPLEMENTUM 12

BRATISLAVA 2019

SLOVENSKÉ NÁRODNÉ MÚZEUM – ARCHEOLOGICKÉ MÚZEUM
ARCHEOLOGICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

**ĽUDIA A HORY
– ARCHEOLOGICKÁ PERSPEKTÍVA**

**Interakcie ľudských spoločenských horských a podhorských oblastí
západného Slovenska**

**Igor Bazovský – Gertrúda Březinová
(editori)**

Publikácia bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy
č. APVV-15-0491.

BRATISLAVA – NITRA 2019

Igor Bazovský – Gertrúda Březinová (editori)

Ludia a hory – archeologická perspektíva

Interakcie ľudských spoločností horských a podhorských oblastí západného Slovenska

Bratislava – Nitra 2019

Zborník Slovenského národného múzea

Annales Musei Nationalis Slovaci

Archeológia, Supplementum 12

Redakčná rada
PhDr. Juraj Bartík, PhD., Bratislava
doc. PhDr. Gertrúda Březinová, CSc., Nitra
Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Bratislava
PhDr. Beáta Egyházy-Jurovská, Bratislava
PhDr. Zdeněk Farkaš, PhD., Bratislava
doc. PhDr. Matej Ruttkay, CSc., Nitra
prof. PhDr. Stanislav Stuchlík, CSc., Opava
Dr. Eric Vrba, Boston

Preklad do nemeckého
a anglického jazyka REELS, s. r. o., Stephanie Staffen, Mgr. Viera Tejbusová a autori

Počítačová sadzba Beáta Jančíková

Návrh obálky Mgr. Radoslav Čambal, PhD., Beáta Jančíková

Na obálke Mapa Bratislavskej župy Samuela Mikovíniho z roku 1733
a fotografia depotu z doby bronzovej z Unína

Tlač Tlačiareň a vydavateľstvo Slza, spol. s r.o., Poprad

Vydali Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum
Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied

Náklad 500 kusov

Publikácia je recenzovaná.

Za jazykovú úpravu príspevkov zodpovedajú autori.

APVV

© Slovenské národné múzeum – Archeologické múzeum, 2019

© Archeologický ústav SAV, 2019

ISSN 1336-6637

ISBN 978-80-8060-458-5

OBSAH

Predslov	7
 Igor Bazovský	
Horské a podhorské oblasti západného Slovenska a ich vzťah k osídleniu od praveku po obdobie včasného stredoveku	9
Gebirgs- und Vorgebirgsgebiete der Westslowakei und ihre Beziehung zur Besiedlung vom der Urgeschichte bis zum Frühmittelalter	13
 Juraj Bartík – Zdeněk Farkaš – Pavol Jelínek	
Bronzehortfunde aus den Kleinen Karpaten und ihren Vorgebirgsgebieten	15
Hromadné nálezy bronzov z Malých Karpát a ich podhorských oblastí	100
 Tomáš Zachar – Juraj Bartík – Zdeněk Farkaš	
Chemická analýza medených a bronzových artefaktov z depotu zo Svätého Jura I a súboru z Bukovej I. Príspevok k problematike prehistorickej ťažby medi v pohorí Malé Karpaty	103
Chemische Analyse der Kupfer- und Bronzeartefakte vom Hortfund aus Svätý Jur und vom Fundkomplex aus Buková I Beitrag zur Problematik der prähistorischen Kupferabbau im Gebirge der Kleinen Karpaten	117
 Pavol Jelínek – Tibor Lieskovský – Marián Marčíš – Matúš Sládok	
Elektrónový drôt z Dolných Orešian	119
Elektrondraht aus Dolné Orešany	124
 Lucia Benediková	
Archeologická topografia okresu Považská Bystrica. Pramene z neskorej doby bronzovej až strednej doby laténskej so zreteľom na nálezy depotov (prípadová štúdia stredné Považie)	125
Archaeological topography of Považská Bystrica district. Sources from Final Bronze age till Middle La Tène period with respect to the hoard finds (case study Middle Váh river valley)	150
 Gertrúda Březinová – Klaudia Daňová	
Sídlisko z doby laténskej v Bernolákove	153
Settlement from the La Tène period in Bernolákovo	176
 Radoslav Čambal – Branislav Kovár	
Značky na nádobách z doby laténskej na príklade lokality Bratislava – Vydrice	179
Bodenzeichen an Gefäßen aus der Latènezeit am Beispiel der Fundstelle Bratislava – Vydrice	187

Vladimír Turčan

K otázke výskytu včasnostredovekých hromadných nálezov železných predmetov na Záhorí a v Bratislavskej bráne	189
Zur Frage des Vorkommens frühmittelalterlicher Horte in Záhorie und Bratislavaer Tor	194

Zora Bielichová

Doba laténska na strednom a západnom Slovensku z pohľadu archeozológie	195
The La Tène period in Western and Central Slovakia from the archaeozoological perspective	236

Elena Blažová

Základné informácie o možnostiach a výstupoch informačného systému Archeologického ústavu SAV	239
Grundinformationen über die Möglichkeiten und Ausgänge des Informationssystems des Archäologischen Instituts der SAW	241

Skratky časopisov a periodík	243
---	------------

PREDSLOV

Moderný človek si dnes už nie vždy uvedomuje vzájomné prepojenie s prírodou, ktoré bolo samozrejme pre praveké a včasnodedinné spoločnosti. Vtedajší ľudia presne vedeli, kde budovať svoje sídla, kde pochovávať svojich zosnulých, kde sa nachádzajú zdroje surovín potrebné pre ich existenciu a kadiaľ vedú cesty, ktoré ich spájali s okolitým svetom. Písomné správy z tohto obdobia existencie ľudskej spoločnosti buď chýbajú, alebo sú veľmi skromné. Zostávajú „iba“ archeologické pramene, ktoré sa snažíme interpretovať – aj s pomocou prírodovedných disciplín – čo najpresnejšie a najpravdivejšie.

Publikácia *Ludia a hory – archeologická perspektíva : Interakcie ľudských spoločností horských a podhorských oblastí západného Slovenska* je výstupom riešenia projektu „Proces a zákonitosti osídlenia horských a podhorských oblastí západného Slovenska v praveku a včasnej dobe dejinnej“, ktorý sa realizoval z prostriedkov poskytnutých Agentúrou na podporu výskumu a vývoja v rámci zmluvy č. APVV-15-0491. Predkladané výsledky boli čiastočne prezentované na konferencii zameranej na aktuálny stav archeologického výskumu horských a podhorských oblastí západného Slovenska, ktorá sa konala 15. 11. 2018 v priestoroch SNM – Archeologického múzea v Bratislave. Nosnou témou knihy je ukladanie depotov v horských a podhorských oblastiach západného Slovenska a s tým súvisiaci vplyv geografického prostredia na osídlenie v týchto regiónoch, ako aj interakcie ľudských spoločností žijúcich v horách, na ich úpätiach i na nížinách. Časť príspevkov sa jednako venuje aj iným bádateľským okruhom v rámci skúmania vývoja osídlenia krajiny. Kľúčovými regiónmi v rámci projektového zámeru boli styčné územia horských a podhorských kultúrnych okruhov – najmä stredné Považie, Záhorie, stredné a horné Ponitrie. Ukázali sa ako mimoriadne vhodné na sledovanie trás pravekých a včasnohistorických komunikačných ťahov, ktoré viedli cez horské priesmyky a spájali jednotlivé sídliskové areály. Dobrým príkladom je napríklad situácia v regióne okolo pohoria Malé Karpaty. Viaceré články majú interdisciplinárny rozmer, bez ktorého si dnes už archeológiu ako vednú disciplínu nevieme predstaviť. Pri vyhľadávaní archeologických objektov v horskom teréne sa stále viac využíva snímkovanie technológiou LIDAR, riešenie otázok pôvodu surovín, technológie výroby, výživy a hospodárskych stratégií sa rovnako nezaobíde bez spolupráce s prírodovednými disciplínami. Významnou pomocou pri riešení problematiky osídlenia krajiny je geoinformačný systém dlhodobo budovaný na Archeologickom ústave SAV v Nitre.

Kolektív autorov – prevažne riešiteľov projektu – predloženou knihou jednak prezentuje výsledky svojho výskumu, jednak definuje nové okruhy bádania o interakciách ľudských spoločností žijúcich v rôznorodých geo-kultúrnych zónach so svojím prostredím i medzi sebou navzájom. Okrem jednoznačne nevyhnutnej interdisciplinárnej spolupráce je v budúcnosti potrebná cieleňá prospekcia a výskum ďalších oblastí, ktorému bude predchádzať stanovenie hypotéz a nastolenie konkrétnych bádateľských otázok.

Editori

FOREWORD

Modern people today are not always aware of their mutual interconnection with nature which was so common for prehistoric and early historic societies. The then people knew exactly where to build their settlements, where to bury their dead, where sources of raw materials necessary for their existence are located and where the roads connecting them with the surrounding world lead. Written documents from that period of existence of human society are either absent or are very modest. “Only” archaeological sources remain. We try to interpret them – also with help of natural sciences – as exactly and truly as possible.

The publication *The People and the Mountains – Archaeological Perspective : Interactions of Human Societies of Mountainous and Sub-mountainous Areas of Western Slovakia* is an output of the project called “The process and principles of settlement of the mountainous and sub-mountainous areas of Western Slovakia in Prehistory and Early History”, which was supported by funds provided by the APVV agency (Slovak Research and Development Agency) as part of Contract no. 15-0491. The submitted results have been partly presented at the conference focused on the current state of archaeological research of mountainous and sub-mountainous areas of Western Slovakia, which was held on November 15, 2018, in the premises of the SNM – Archaeological Museum in Bratislava. The main topic of the book is placing of hoards in mountainous and sub-mountainous areas of Western Slovakia and related influence of geographical environment on settlement in those regions as well as on interactions of human societies living in mountains, at foothills as well as in lowlands. Some contributions deal with other spheres of research within the study of development of the settlement of land. Bordering areas of mountainous and sub-mountainous cultural spheres – mainly the Central Váh river basin, Záhorie, Central and Upper Nitra river basin – were the key regions for the objective of the project. They turned out to be extremely suitable for monitoring of courses of prehistoric and early historic communications leading through mountain passes and connecting individual settlement areas. For instance, the situation in the region around the Little Carpathians is a good example. Several articles have an interdisciplinary character without which archaeology as a scientific discipline cannot be imagined today. The LIDAR technology is often used for imaging when searching for archaeological features in mountainous terrain; solving the question of the origin of raw materials, technology of production, nutrition and economic strategies cannot do without cooperation with disciplines of natural science either. The geoinformation system being created at the Institute of Archaeology of SAS in Nitra is a great help for solving the topic of settlement of the country.

The team of authors – mainly project investigators – present the results of their research in this book. It defines new areas of research regarding interactions of human communities living in various geo-cultural zones with their environment as well as their mutual interactions. Besides the inevitable interdisciplinary cooperation, targeted prospecting and research of other areas preceded by postulating hypotheses and defining specific research problems will be necessary.

Editors

ARCHEOLOGICKÁ TOPOGRAFIA OKRESU POVAŽSKÁ BYSTRICA¹

Pramene z neskorej doby bronzovej až strednej doby laténskej so zreteľom na nálezy depotov (prípadová štúdia stredné Považie)

LUCIA BENEDIKOVÁ

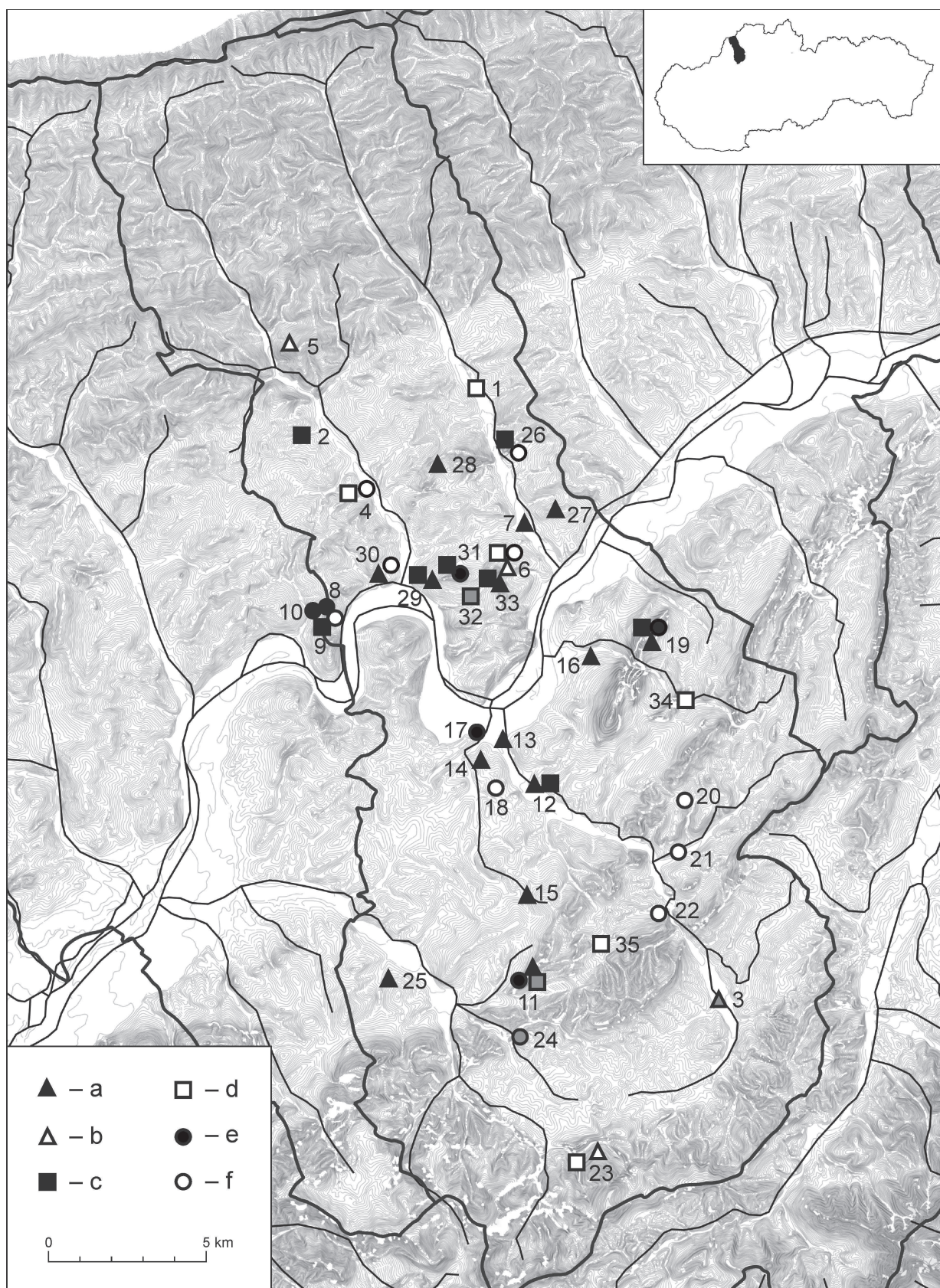
Keywords: Považská Bystrica district, Final Bronze Age, Hallstatt Period, Early and Middle La Tène Period, illegal metal detector use, hoard, hoard topotypology, intersection of different landscape types, hoard content typology, rock sanctuary (Felsenheiligtum).

Abstract: *Archaeological topography of Považská Bystrica district. Sources from Final Bronze Age till Middle La Tène period with respect to the hoard finds (case study Middle Váh river valley). The impulse for the research of the Final Bronze Age till Middle La Tène Period sources from Považská Bystrica district (Middle Váh river valley, central western Slovakia) was the information about the collection of illegal metal detector finds from the site Podskalie, Veľké skaly, which contained also a hoard from the Hallstatt Period. The paper analyses three hoards (Domaniža; Udiča, foot of the hill Klapý; Pružina, Michalová) and other remarkable artefacts (Udiča, Klapý; Nimnica, Holiš/Holíž/Holíš) from investigated region and the finds obtained by the scientific survey of the site Veľké skaly in Podskalie. The survey offers slightly different picture about the chronology and function of the studied location than drawn from previous information. The site was occupied from the Late/Final Bronze Age till the Modern Period, with most of the remarkable finds from the Final Bronze Age, Hallstatt and La Tène Periods. Hypothetically – based also on the mediated information and regarding its topography – the conspicuous hill on assumed communication route between Middle Váh river valley and Žilina Basin (Žilinská kotlina), could have served as a rock sanctuary (Felsenheiligtum). Criterion of selection of the places and (micro)regions suitable for settlement and intentional artefact deposition on the intersection of different landscape types is also considered. The chronology of the hoards from studied region is presented (Final Bronze Age, Early–Late Hallstatt Period, Late Hallstatt–Early La Tène Period, Early La Tène Period) as well as hoard content typology in three main categories: 1. hoards of ring jewellery combined with other ornaments/artefacts; 2. hoards of costume accessories (personal jewellery) combined with tools; 3. hoards of tools.*

Úvod

Podnetom na bádanie osídlenia územia dnešného okresu Považská Bystrica v neskorej dobe bronzovej až strednej dobe laténskej (HB–LTC1; obr. 1; tabeľa 1) sa stala informácia o náleze pozoruhodného súboru bronzových predmetov – depotu z doby halštatskej, ako aj ďalších pamiatok z iných období praveku, včasnej doby dejinnej a stredoveku na nálezisku Veľké skaly s najvyšším bodom na kóte Roháč (720 m n. m.) v katastri obce Podskalie v okrese Považská Bystrica. V rámci riešeného APVV projektu 15-0491 sa primárnym zámerom stalo overenie polohy depotu i ďalších predmetov z lokality a získanie jednotlivých súborov. Samozrejmovou súčasťou bádania o tejto lokalite bolo zozbieranie a analýza prameňov k osídleniu zázemia lokality, kde som sa nakoniec rozhodla venovať nie historickému, ale na základe dnešného administratívneho členenia definovanému celku – celému okresu Považská Bystrica, keďže toto územie ponúka možnosti sledovať niektoré modelové príklady procesov a zákonitostí osídlenia na rozhraní horských a podhorských typov krajiny, ako ukazuje jeho geomorfológia i morfometria (obr. 2; 3). Na území okresu Považská Bystrica sa stretáva niekoľko geomorfologických jednotiek – Javorníky, Biele Karpaty a Považské Podolie, patriace do subprovincie Vonkajšie Západné Karpaty; a Strážovské vrchy, Súľovské vrchy, Žilinská kotlina a Malá Fatra, ktoré sú zas celkami subprovincie Vnútorých Západných Karpát (obr. 2). Konkrétne Veľké skaly tvoria najjužnejšie výbežky Súľovských vrchov na styku s geomorfologickou jednotkou Strážovských vrchov.

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-15-0491.

Obr. 1. Lokality z neskej doby bronzovej–strednej doby laténskej (HB–LTC1) z okresu Považská Bystrica (porov. tabelu 1). a – doba bronzová; b – doba bronzová?; c – doba halštatská; d – doba halštatská?; e – doba laténska; f – doba laténska?. Sivý raster označuje depot z daného obdobia (mapa L. Benediková, P. Červeň).

Tabela 1. Zoznam lokalít z neskorej doby bronzovej–strednej doby laténskej (HB–LT C1) z okresu Považská Bystrica (porov. obr. 1). Legenda: S – sídlisko; VS – výšinné sídlisko; H – hradisko; R – refúgium; JS – jaskynné sídlisko; P – pohrebisko; Sv – svätyňa; D – depot; ON – ojedinelý nález.

Číslo lokality	Obec	Časť obce	Poloha	Okres	Typ lokality	Literatúra/Pramene
1	Brvnište	–	Areál ZŠ/Lukáčov	Považská Bystrica	ON	informácia R. Májsky; informácia Š. Meliš
2	Dolná Mariková	–	Hrádok na západnom brehu potoka	Považská Bystrica	H	<i>Janšák 1930</i> , 33–35; <i>Petrovský-Šichman 1954b</i>
3	Domaniža	–	–	Považská Bystrica	D	<i>Furmánek 1980</i> ; <i>Furmánek/Novotná 2006</i> ; <i>Hampel 1902</i> , 421, 422, 424; <i>Novotná 1970</i> , s literatúrou; <i>2001</i> ; <i>Veliáčik 1983</i> , 178/č. 98
4	Hatné	–	Hrádek/Hrádok	Považská Bystrica	H	<i>Horňák 2016</i> , 498, 499/č. 159; <i>Janšák 1930</i> , 33–35; <i>Pieta 1982</i> , 219/č. 35; <i>Veliáčik/Moravčík 1992</i> , 99
5	Horná Mariková	–	Pagaňov/Panská lúka	Považská Bystrica	S	<i>Petrovský-Šichman 1963</i> ; <i>Veliáčik 1983</i> , 179/č. 118
6	Jasenica – Považská Bystrica – Udiča	Považská Bystrica-Šebeštanová	Hradište (636 m)	Považská Bystrica	H	<i>Furmánek/Novotná 2006</i> , 44, tab. 12: 258; <i>Horňák 2016</i> , 499/č. 162; <i>Moravčík 1988</i> , 90; <i>Petrovský-Šichman 1965</i> , 69; <i>Pieta 1982</i> , 219/č. 55; <i>Veliáčik/Moravčík 1992</i> , 99, 100.
7	Jasenica	–	Základná škola	Považská Bystrica	P	<i>Veliáčik 1983</i> , 180/č. 146; <i>Žilincová 2010</i> , 141–214
8	Nimnica – Udiča	–	Holíš/Holíš/Holíž	Púchov – Považská Bystrica	VS/H	<i>Pieta 2008</i> , F2: 1; F20; <i>2010</i> , F2: 1; F20; <i>Ježišková/Pieta 2019</i> , 71–88, s literatúrou
9	Nimnica	–	JV svahy Holíža	Púchov	S	<i>Moravčík 1976b</i> , 32, 34, tab. XII: 3–12
10	Nimnica/Púchov	–	–	Púchov	ON	<i>Moravčík 1976a</i> , 8, tab. I: 1, 1a; <i>Moravčík 1986</i> , 162; <i>Pieta 2000</i> , obr. 14: 16
11	Podskalie	–	Podskalský Roháč	Považská Bystrica	H/R/Sv?, D	<i>Križanová 1936/1950</i> ; <i>Petrovský-Šichman 1954a</i> ; <i>Pieta/Barta/Benediková</i> , v príprave
12	Považská Bystrica	–	Dolné lazy/Dolné lány	Považská Bystrica	S	<i>Petrovský-Šichmann 1955/1956</i> ; <i>1955a</i> ; <i>Horňák 2016</i> , 491/č. 98, s literatúrou; <i>Veliáčik 1983</i> , 186/č. 315
13	Považská Bystrica	–	Pri škole	Považská Bystrica	S	<i>Horňák 2016</i> , 491/č. 100
14	Považská Bystrica	–	Zaskostolie	Považská Bystrica	P	<i>Horňák 2016</i> , 491/č. 101; <i>Rajnič 1947</i> ; <i>Veliáčik 1983</i> , 186/č. 316, tab. XXIII: 3, 4; 316/56
15	Považská Bystrica	Horný Moštenec	Malá Zavadská jaskyňa	Považská Bystrica	JS	<i>Horňák 2016</i> , 491/č.102
16	Považská Bystrica	Považská Teplá	Baňa	Považská Bystrica	S	<i>Horňák 2016</i> , 491/č. 103
17	Považská Bystrica	–	–	Považská Bystrica	ON	<i>Pieta 2000</i> , obr. 14: 15; <i>Pieta/Barta/Benediková</i> , v príprave
18	Považská Bystrica	Dušanice	–	Považská Bystrica	S	<i>Pieta 1982</i> , 221/č. 113
19	Považská Bystrica	Považská Teplá	Malý Manín	Považská Bystrica	H	<i>Benediková 2017</i> , 358, 360, obr. 14: 6; <i>Horňák 2016</i> , 500/č. 170; <i>Pieta 2012</i> , 322, obr. 7: 7–10; <i>Pieta/Barta/Benediková</i> , v príprave
20	Považská Bystrica	Praznov	Bukovina	Považská Bystrica	S	<i>Pieta 1982</i> , 221/č. 114
21	Prečín	–	Lúky/východný okraj intravilánu/Humenice	Považská Bystrica	S	<i>Petrovský-Šichmann 1954c</i> ; <i>1955b</i> ; <i>1955c</i> ; <i>1965</i> , 63, 64
22	Prečín	–	Počarovské	Považská Bystrica	S	<i>Petrovský-Šichman 1955d</i>

Tabela 1. Pokračovanie.

Číslo lokality	Obec	Časť obce	Poloha	Okres	Typ lokality	Literatúra/Pramene
23	Pružina	–	Pružinská Dúpná jaskyňa	Považská Bystrica	JS	<i>Bárta 1978; Horňák 2016, 492/č. 105; 255/51</i>
24	Pružina	–	Michalová	Považská Bystrica	D, H?	<i>Kováčová/Kovár/Milo 2015, 175-185; Pieta 2012; Pieta/Barta/Benediková, v príprave</i>
25	Slopná	–	–	Považská Bystrica	ON	<i>Budaváry 1933, 17, obr. 2; Veličik 1983, 187/č. 361</i>
26	Stupné	–	Žeravica (527 m)	Považská Bystrica	H	<i>Ježišková/Pieta 2019, 71–88, s literatúrou</i>
27	Stupné – Jasenica	–	Duhé/Dlhé	Považská Bystrica	S	<i>Horňák 2016, 493/č. 115; Meliš 2008; Moravčík 1992, 78; Ježišková/Pieta 2019, 71–88, s literatúrou</i>
28	Stupné – Udiča	– Udiča-Prosne	Žeravica (608 m)	Považská Bystrica	H	<i>Ježišková/Pieta 2019, 71–88, s literatúrou</i>
29	Udiča	Malá Udiča	Priehrada mládeže/ Hydrocentrála	Považská Bystrica	S	<i>Budinský-Krička 1950a; 1950b; 1951; 1952, 30–32; Horňák 2016, 495/č. 134; Veličik 1983, 188/č. 389</i>
30	Udiča	Malá Udiča	Háj	Považská Bystrica	S	<i>Horňák 2016, 495/č. 133; Pieta 1982, 223/č. 166</i>
31	Udiča	–	Klapy/Klape	Považská Bystrica	H	<i>Benediková 2014, obr. 3; Benediková 2017, 357, 358, 371, 372, obr. 14: 1–4; Pieta 2006, obr. 2: 6; 2010, F41.1; 2012, 321, obr. 5; 6; Pieta/Barta/Benediková, v príprave</i>
32	Udiča/Považská Bystrica	–/Šebešťanová	úpätie Klapov/Cigánka	Považská Bystrica	S, D	<i>Benediková 2014, obr. 3; Pieta 2008, obr. 65</i>
33	Udiča	–	Záklapie/Mikulovské pole	Považská Bystrica	VS/S	<i>Horňák 206, 495/č. 135; Moravčík 1988, 90; Pieta 2006, 133; Veličik/Moravčík 1992, 100</i>
34	Záskalie	–	úpätie vrchu Kavča	Považská Bystrica	S	<i>Petrovský-Šichmann 1954d; 1954e</i>
35	Zemianska Závada	–	jaskyne	Považská Bystrica	JS	<i>Petrovský-Šichmann 1954f</i>

V okrese sa tiež nachádza dostatočná kvantitatívna i kvalitatívna vzorka lokalít z obdobia neskoršej doby bronzovej až strednej doby laténskej a každé zo sledovaných období je zastúpené aj (minimálne jedným) nálezom depotu (obr. 1).

V texte používam pre analyzované hromadné nálezy predmetov z jednotlivých lokalít pojem depot, čím reflektujem na definíciu, ako ju (aj s príslušnou literatúrou) uvádzajú autori publikácie o nových českých depotoch z doby bronzovej, kde *depot* charakterizujú ako „soubor nejméně dvou záměrně a současně uložených artefaktů mimo hrobovou výbavu mimo náhodné seskupení sídlištního odpadu“ a „reflektuje... i historický kontext a jeho interpretaci“, ktorá môže byť dvojaká: „... depoty mohou být reverzibilními dočasně ukrytými majekty, stejně jako ireverzibilními obětinami, natrvalo uloženými v zemi“ (Chvojka/Jiráň/Metlička a kol. 2017, 7). Hromadný nález je zas „ryze archeologickým pojmem, odvozeným z nálezové situace“ (Chvojka/Jiráň/Metlička a kol. 2017, 7). Obidva stoja v protiklade k pojmu *ojedinelý nález*, pri ktorom síce existuje možnosť zámerného deponovania (v zmysle „*Einzelstückhort*“), ale vo väčšine prípadov sa intencionalita uloženia týchto predmetov nedá dokázať (Chvojka/Jiráň/Metlička a kol. 2017, 7).

Dôvodom ukladania depotov v mladšom praveku (zvlášť v dobe bronzovej) sa venovalo a i v súčasnosti sa tomuto fenoménu z rôznych hľadísk venuje množstvo autorov. Táto otázka však zostáva nevyriešená a spektrum názorov na zmysel a funkciu depotov variuje od hľadania dôvodov čisto profánnych, ekonomicko-výrobných po sakrálnu a symbolické, hoci v poslednom čase prevažuje v stredo európskej archeologickej spise interpretácia depotov ako votívnych obetí (Chvojka/Jiráň/Metlička a kol. 2017, 207, 210, s literatúrou; Vachta 2016, 11, s literatúrou). Fenomén ukladania depotov je v každom prípade pod-

mienený komplexom rozličných – hospodárskych, náboženských, spoločenských a politických príčin, a musí byť posudzovaný v kontexte celého súdobého sídelného a kultúrneho zázemia v konkrétnom priestore (Blajer 2001, 427).

Pramene z neskorej doby bronzovej až strednej doby laténskej v okrese Považská Bystrica

Depoty

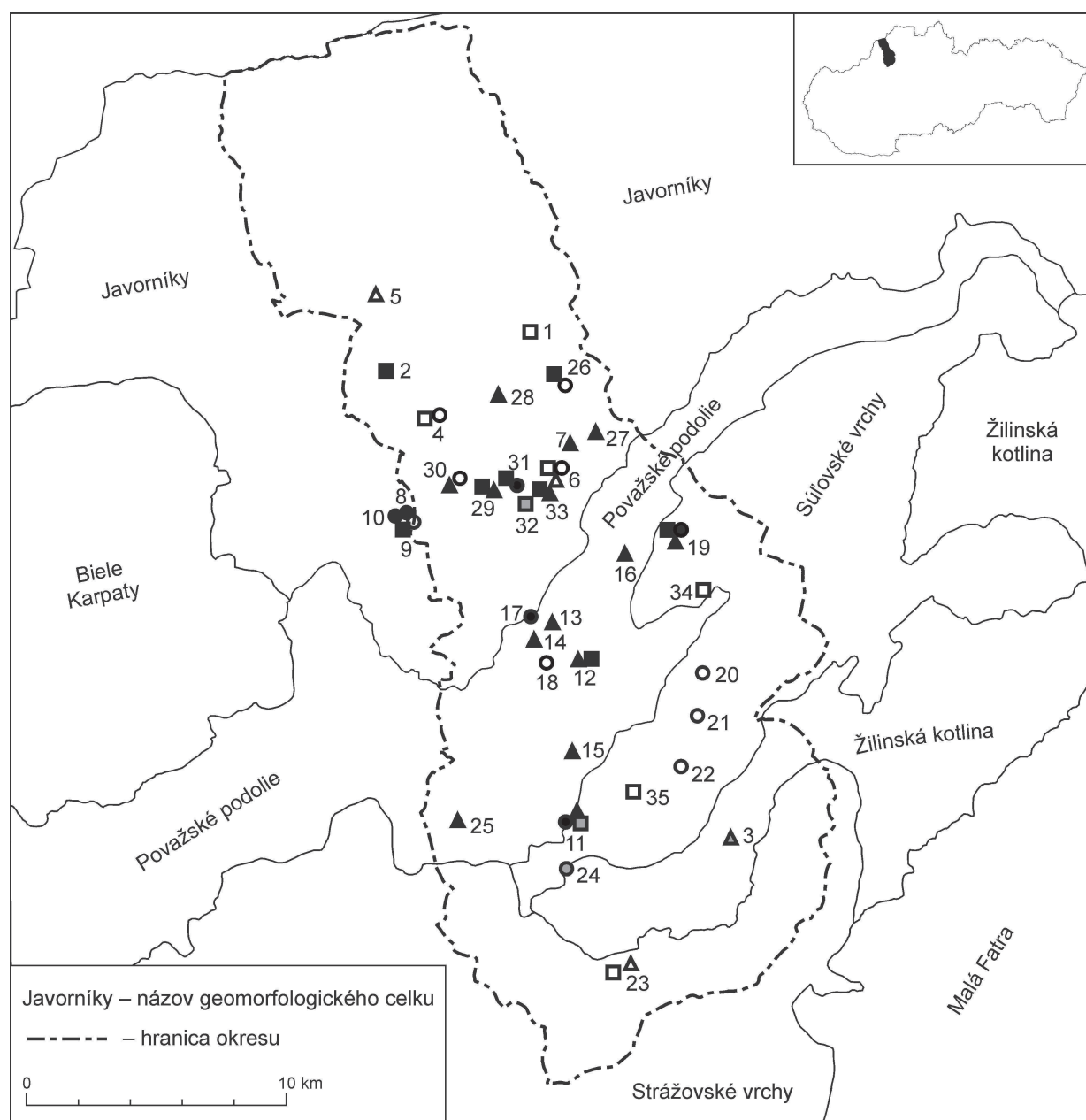
• Domaniža

Súradnice: –

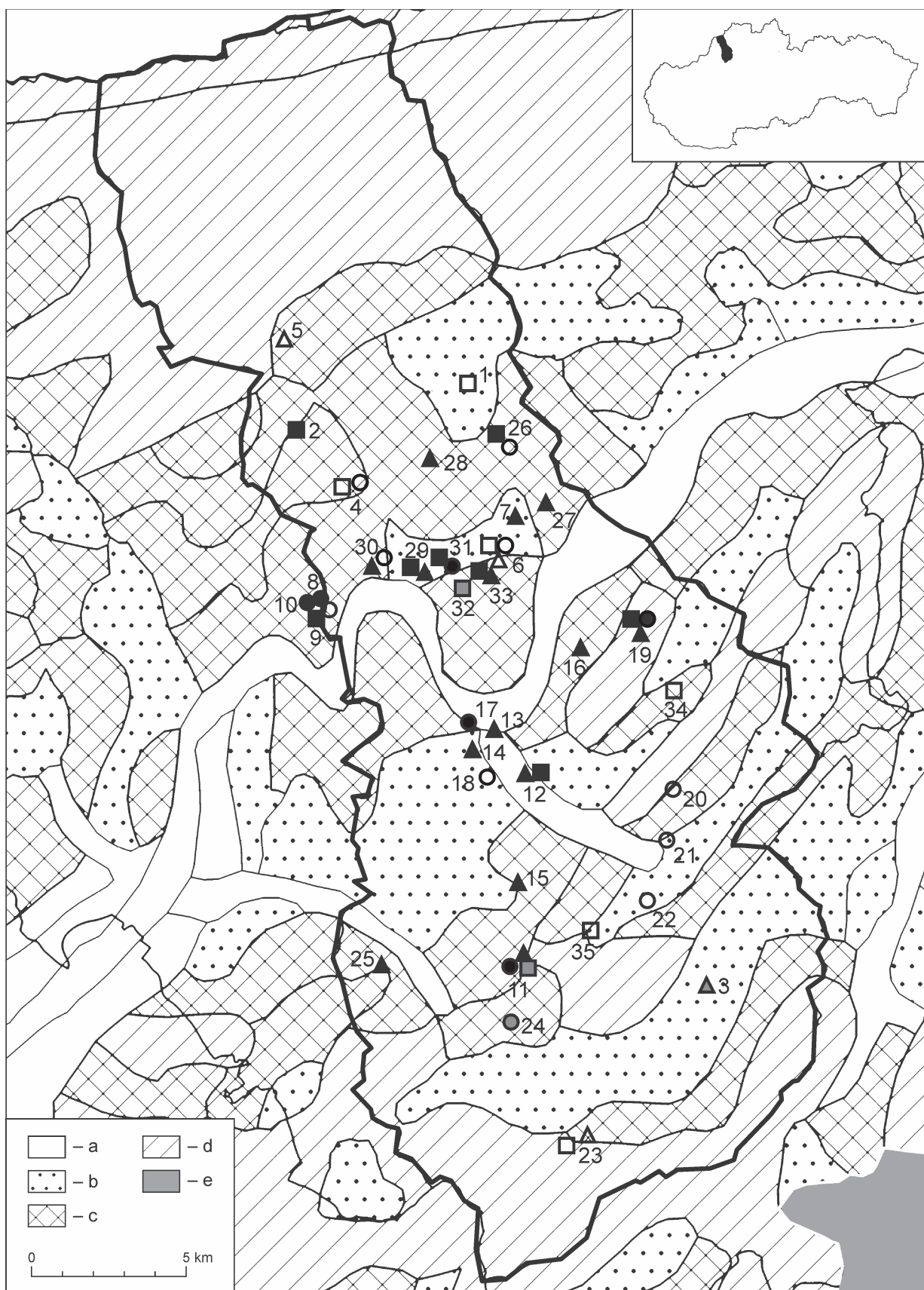
Druh náleziska: depot.

Nadmorská výška: –

Opis archeologickej lokality: Depot v Domaniži bol objavený náhodne pri jesennej úprave polí v roku 1902 (Hampel 1902, 422; Novotná 1970, 93). Depot, uložený v Magyar Nemzeti Múzeum v Budapešti,

Obr. 2. Geomorfologické celky v okrese Považská Bystrica (mapa L. Benediková, P. Červeň).

Obr. 3. Morfológicko-morfometrický typ reliéfu v okrese Považská Bystrica. Legenda: a – rovina; b – pahorkatina; c – vrchovina; d – nižšia hornatina; e – vyššia hornatina (mapa L. Benediková, P. Červeň).

v roku 1978 študoval a jeho opätovný opis a fotografickú dokumentáciu vo forme výskumnej správy predložil V. Furmánek (1980). Spony a kosáky boli publikované v príslušných zväzkoch edície Prähistorische Bronzefunde (Furmánek/Novotná 2006; Novotná 2001). Depot obsahoval 9 artefaktov: 3 ružicové spony, 1 štítkovú sponu, 2 okuliarovité ozdoby, dva kosáky, 1 sekerku s tuľajkou a s uškom (obr. 4).

Analýza artefaktov z depotu: Tri spony z depotu patria k ružicovým sponám typu A, podvariantu A3b bez osmičkovitej slučky, aké poznáme z depotov stredných a mladších popolnicových polí (HA2–HB1), pričom depot z Domaniže ako celok sa zaraďuje do HB1 na základe dvojdielnej štítkovej spony a sekery s tuľajkou a s uškom (Novotná 2001, 40, 44, 45, tab. 7: 66; 8: 69; 9: 70). Dvojdielna štítková spona reprezentuje typ Křenůvky-Domaniža, datovaný do HB1 (Novotná 2001, 27, tab. 3: 27).

Jeden z dvoch jazykovitých kosákov (obr. 4: A9, B9, C9) je zaradený k zdobenému variantu typu Cenadu Mare a na základe sprievodných artefaktov v depote sa kladie do HB1 (Furmánek/Novotná 2006, 99; tab. 27: 438), hoci existujú aj staršie exempláre z predchádzajúceho stupňa;² druhý reprezentuje eponymný typ Domaniža a je datovaný do HB1 (Furmánek/Novotná 2006, 101, tab. 27: 440).

Terénne výskumné aktivity: náhodný nález 1902.

Datovanie: neskorá doba bronzová (HB1).

Literatúra: Hampel 1902, 421, 422, 424; Furmánek 1980; Furmánek/Novotná 2006; Novotná 1970, s literatúrou; 2001; Veliačik 1983, 178/č. 98.

Obrazová príloha: obr. 4A–C.

• Pružina, Michalová

Súradnice: x (S-JTSK): -464694; y (S-JTSK): -1191847.

Druh náleziska: hradisko, depot.

Nadmorská výška: 522 m n. m.

Opis archeologickej lokality: Hradisko na vrchu Michalová nad sútokom potoka Pružinky s potokom pretekajúcim dolinou Zákopčie (Pieta 2012, 317). V rokoch 2001–2002 tu hľadači našli hromadný nález, v ktorom boli okrem kruhového šperku (obr. 5; dva bronzové nákrčníky, tri bronzové náramky, z ktorých jeden je nezvestný) údajne aj tri zlaté statéry a tri alebo štyri osminky typu Niké (Pieta 2012, 317, s literatúrou, obr. 4). Z lokality pochádza aj železná ihlica a zlomok starolaténskej železnej spony.

Analýza artefaktov:

Depot: kruhový šperk z depotu zastupujú náramky s masívnymi priečnymi rebrami a nákrčníky s pečatidlovými koncami. Náramky s masívnymi priečnymi rebrami sú pomerne široko datovaným artefaktom od HD do staršieho LTB (podrobne pozri Benediková 2017, 358–360, s literatúrou), pričom náramky z Pružiny, navyše sprevádzané už včasno-, resp. starolatenským typom nákrčníkov, vykazujú typologicky mladšie znaky. Nákrčníky (obr. 5: 1, 2) majú analógie v súboroch z LTB1 (Möller 2000, obr. 6; 7) s možnými predlohami v mladšom LTA (Parzinger 1988, tab. 72: 112; 79: 86, 86).

Ostatné artefakty: ihlica s rebrovaným krčikom a zvýraznenou malou hlavicou (Pieta 2012, obr. 7: 1) pripomína mladšie formy ihlic s rebrovanou hlavicou, aké sa vo východoalpском priestore vyskytujú od mladších popolnicových polí (HB1) do doby halštatskej (Říhovský 1979, 220).

Fragment železnej spony – lučik a päťka (Pieta 2012, obr. 7: 2) – patrí spone včasnotaténskej konštrukcie, pravdepodobne typu z LTB (vzhľadom na chýbajúce vinutie a zvyšok päťky je bližšie neurčiteľná).

Datovanie náleziska: doba halštatská, doba laténska včasná–staršia (záver LTA–LTB1).

Literatúra: Benediková 2017, 357–360, obr. 14: 9–12; Benediková/Pieta, v príprave; Pieta 2012, 315–324.

Obrazová príloha: obr. 5.

• Udiča, úpätie Klapov (známe aj ako Považská Bystrica-Šebešťanová, Cigánka)

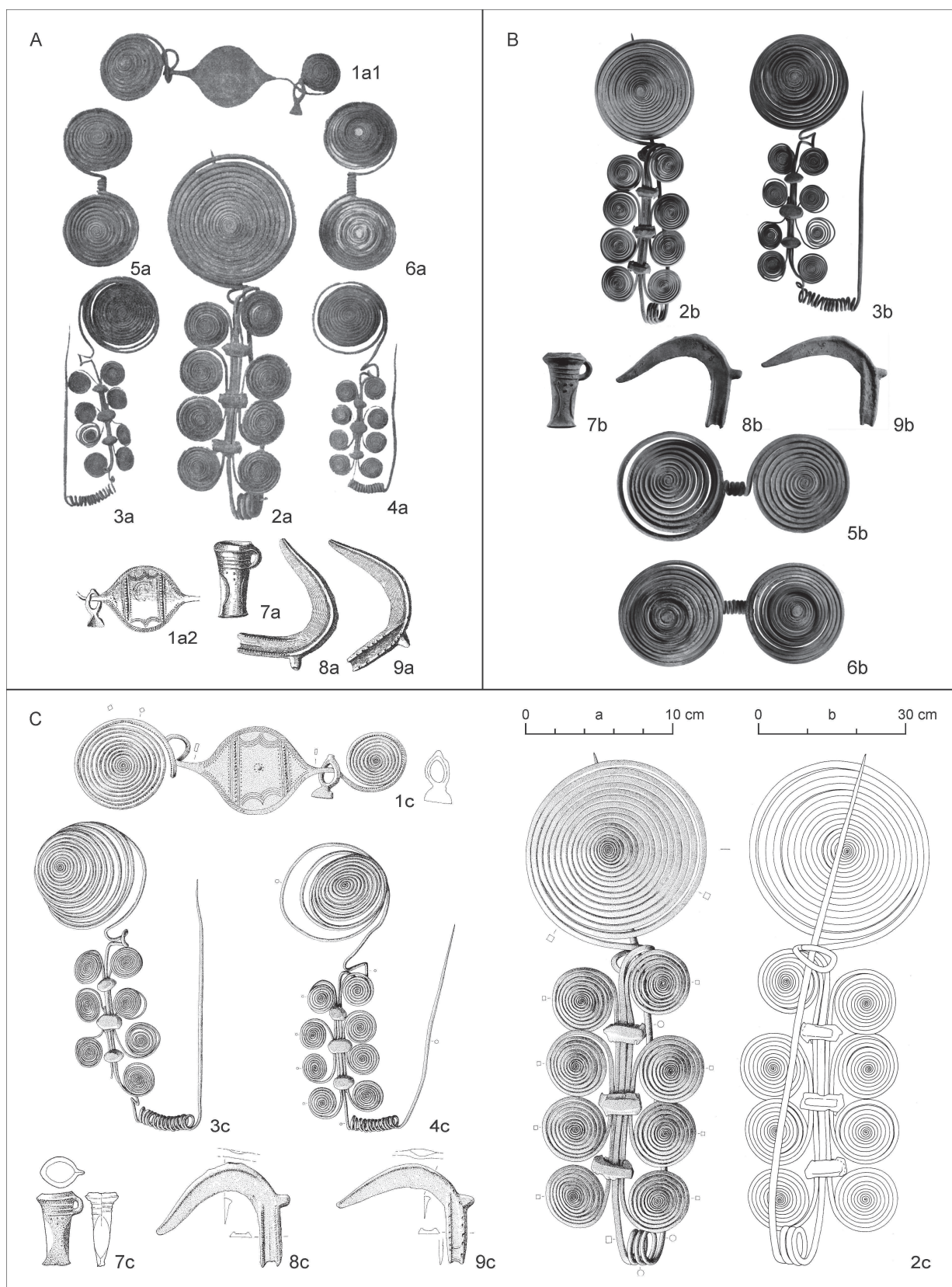
Súradnice: x (S-JTSK): -466037; y (S-JTSK): -1176895.

Druh náleziska: sídlisko/sídliská, depoty.

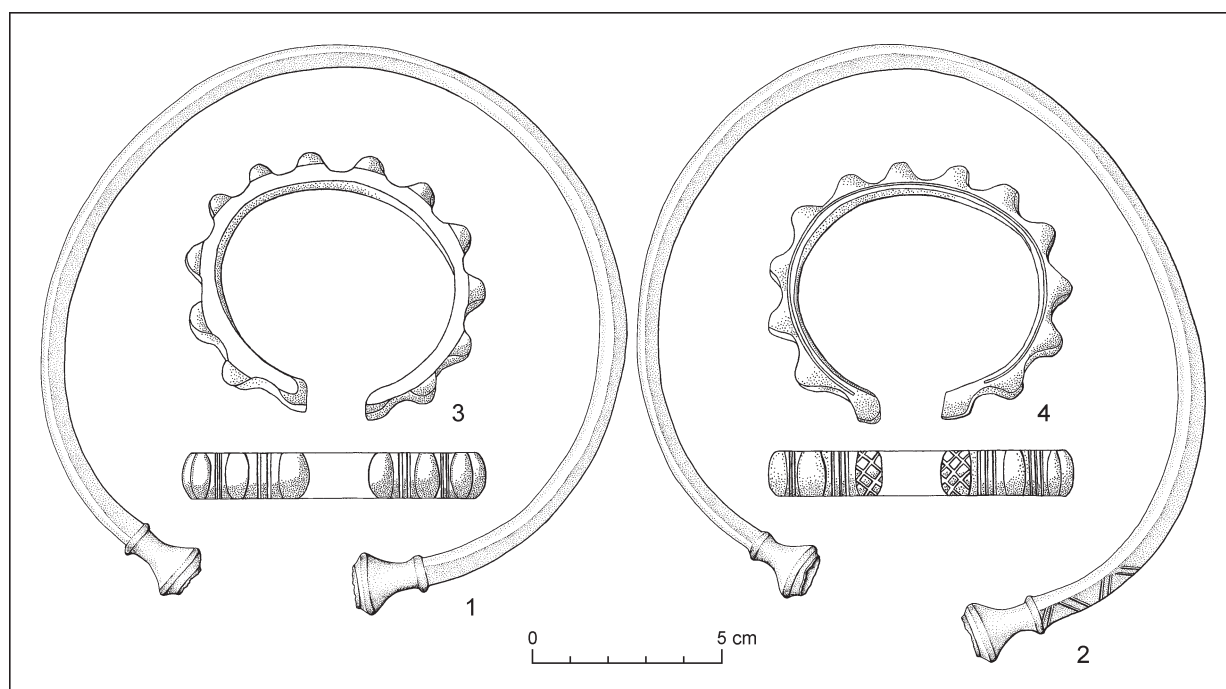
Nadmorská výška: cca 450–550 m n. m.

Opis archeologickej lokality: Na severovýchodnom i severozápadnom úpätí vrchu Klapov (pozri nižšie) boli objavené stopy sídliskových aktivít z doby železnej (Pieta 2006, 133, obr. 1), ktoré patria jednému alebo

² K diskusii o datovaní horizontu Trenčianske Bohuslavice – Germely do HA2 či HB1 pozri Furmánek/Novotná 2006, 98–100, s literatúrou.

Obr. 4. Domaniža. Hromadný nález bronzových predmetov. A – pôvodná publikácia predmetov (Hampel 1902, 422); B – predmety fotografované v Magyar Nemzeti Múzeum v roku 1978 (Furmánek 1980); C – predmety publikované v edícii Prähistorische Bronzefunde (Furmánek/Novotná 2006; Novotná 1970; 2001). Číslo 1–8 (a–c) označujú identické predmety v jednotlivých častiach obrázka. Mierka: a – 1c–4c; b – 7c–9c; ostatné bez mierky.

Obr. 5. Bronzový kruhový šperk z depotu z Pružiny, Michalovej (Pieta 2012, obr. 4).

viacerým sídliskovým/obytným areálom. Severovýchodné úpätie Klapov, konkrétne poloha medzi polohami Klapy (654 m n. m.) a Hradište (635 m n. m.) na roľiach nad osadou Záklapie, je už dávnejšie známe ako sídlisko z neskorej doby bronzovej a z doby halštatskej (Moravčík 1988, 90; Veličik/Moravčík 1992, 99, 100). Depot kovárskeho náradia, nájdený na východnom úpätí Klapov (označený ako depot 1), obsahoval tri železné sekery s pravouhlou uzavretou tuľajkou, železné kovárske kliešte, ľahké železné, azda kovotepecké kladivko a neúplný exemplár kosáka či polkosy (obr. 6; Pieta 2008, 145, 147, obr. 65). Svahy a úpätie Klapov sú od konca minulého storočia devastované ilegálnymi aktivitami detektoristov.

Analýza artefaktov:

Depot: pre datovanie depotu sa dajú využiť najmä železné sekery s pravouhlou uzavretou tuľajkou a s len mierne rozšíreným ostrím, ktoré zrejme patria k severoaplskému typu sekier, s geografickým rozptylom v západnej a strednej Európe vrátane územia Slovenska a s používaním od neskorej doby bronzovej do včasnej doby laténskej s najväčším rozmachom v HD (Benediková 2014, 19, 20, obr. 3, s literatúrou).

Terénne výskumné aktivity: A. Petrovský-Šichman polovica 20. stor. (prieskum); J. Moravčík 1987 (prieskum); L. Veličik/J. Moravčík 1990 (prieskum).

Datovanie: neskorá doba bronzová–doba halštatská (HB–HD), doba halštatská mladšia–doba laténska včasná (HD–LTA).

Literatúra: Moravčík 1988, 90; Pieta 2006, 133–147; 2008, 145, 147, obr. 65; Veličik/Moravčík 1992, 100.

Obrazová príloha: obr. 6.

Iné pozoruhodné nálezy a náleziská

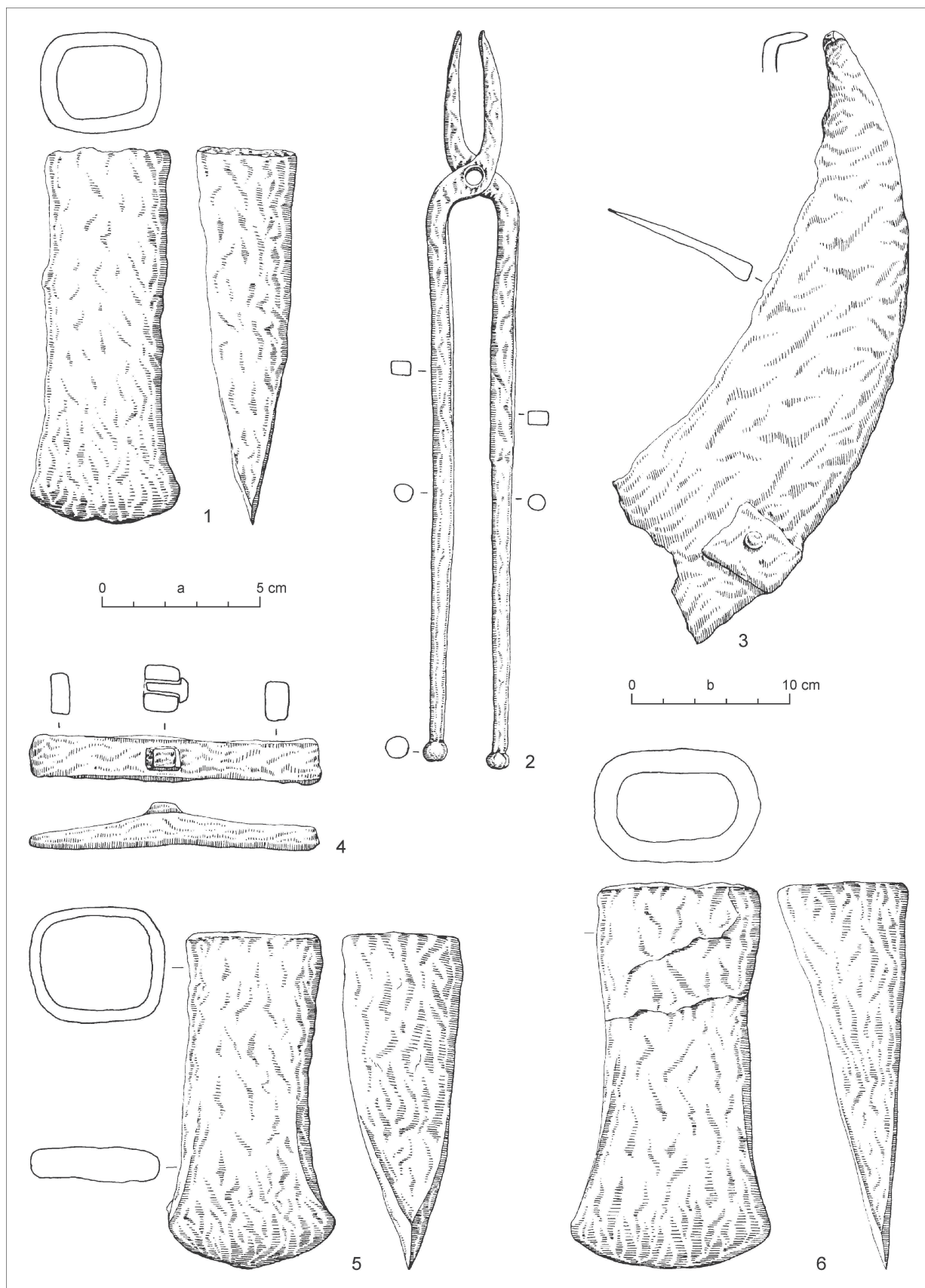
• Udiča, Klapy

Súradnice: x (S-JTSK): -466661; y (S-JTSK): -1177106.

Druh náleziska: hradisko/refúgium.

Nadmorská výška: 654 m n. m.

Opis archeologickej lokality: Vrch Klapy leží na pravom brehu Váhu v Považskom podolí. Temeno návršia tvorí skalný hrebeň, pretiahnutý v smere východ – západ (Veličik/Moravčík 1992, 100). Prevýšenie od úpätia k vrcholu, obkolesenému skalnými galériami z juhu a z (juho)východu, dosahuje asi 200 m

Obr. 6. Udiča (alebo Považská Bystrica-Šebešfanová), úpätie Klapov/Cigánka. Hromadný nález železných predmetov. Mierka: a – 1, 3–6; b – 2 (Pieta 2008, obr. 65).

Obr. 7. Nimnica, Holíč. (Hromadný?) nález kruhového šperku (Pieta 2008, F20).

(Pieta 2006, 133). Svahy orientované na sever a západ sú menej strmé a boli v minulosti využité na osídlenie (pozri vyššie; Pieta 2006, 133; Veliačik/Moravčík 1992, 100). Temeno bolo opevnené, osídlené svahy terasovito upravené (Pieta 2006, 133). Klapý sú od konca minulého storočia devastované ilegálnymi aktivitami detektoristov.

Analýza artefaktov: Z Klapov pochádzajú nálezy z doby halštatskej až strednej doby laténskej (železná sekera s ramienkami, železná sekera s pravouhlou uzavretou tuľajkou, rebrované liate aj duté náramky/nánožníky, zoomorfná spona v tvare koníka, fragment troj-/štvoruzlíkového kruhu; Pieta 2006, 133, 134; 2010, F41.1; 2012, 321, obr. 5, 6; pre analýzu jednotlivých typov artefaktov pozri Benediková 2017, 357–360; Pieta/Barta/Benediková, v príprave), ako aj nálezy z neskorej doby laténskej až včasnej doby rímskej (Petrovský-Šichman 1965, 67; Pieta 1982, 223/č. 166; 2006, 134; Veliačik/Moravčík 1992, 100).

Na severovýchodnom svahu kopca boli amatérmi objavené dva depoty z neskorej doby laténskej – jeden mincový (depot 2), a ďalší obsahujúci šperky (depot 3). Depot mincí bol nájdený v roku 2000 a obsahoval údajne 55–57 strieborných lopatkovitých mincí s abstraktnými symbolmi, 6 zlatých mušlovitých statérov, 1 malú striebornú mušlovitú mincu, 1 panónsku striebornú tetradrachmu typu Velem a 1 striebornú tetradrachmu typu Veľký Bysterec (Kolníková 2003, 232). Uvedené razby sa datujú do druhej polovice 1. stor. pred n. l. (Kolníková 2003, 232). V depote šperkov sa nachádzali dva kruhy s náliatkami, časti zubadla, závesok v tvare býka, pričom plastika vraj bola umiestnená uprostred jedného z kruhov (Pieta 2006, 133, 138–142).

Terénne výskumné aktivity: A. Petrovský-Šichman polovica 20. stor. (prieskum); L. Veliačik/J. Moravčík 1990 (prieskum).

Datovanie: doba halštatská staršia–doba laténska stredná (HC–LTC), doba laténska neskorá–doba rímska včasná (LTD–B1a).

Literatúra: Moravčík 1988, 90; Kolníková 2003, 223–246; Petrovský-Šichman 1965, 67; Pieta 2006, 133–147; 2010, F41.1; 2012, 315–324; Veliačik/Moravčík 1992, 100.

Obrazová príloha: –

• **Udiča – Nimnica, Holíč/Holíš/Holíš**

Súradnice: x (S-JTSK): -470912; y (S-JTSK): -1178308.

Druh náleziska: hradisko.

Nadmorská výška: 533 m n. m.

Opis archeologickej lokality: Malé opevnenie na vrchu na východných svahoch Javorníkov na pravej strane vážskeho údolia. Lokalita je, podobne ako predchádzajúca, devastovaná ilegálnymi výkopmi.

Analýza artefaktov: Z vrchu pochádzajú dva náramky s pseudofiligránovou výzdobou s analógiami v hroboch z obdobia LTB2/C1 a LTC1 (obr. 7; Čížmářová 2012, 203–205, tab. VII: 2, 3; VIII: 3; *Pieta 2008*, F20), ktoré azda mohli byť súčasťou depotu(?). Železná spona stredolaténskej spojenej konštrukcie s okrúhly platničkou, pravdepodobne pôvodne s emailovou vložkou, s ozdobnou guľôčkou, s pätkou pripojenou k lučíku svorkou (*Pieta 2008*, F2: 1A, 1B) vykazuje morfológické zhody s bronzovými sponami nezvyčajnej stredolaténskej konštrukcie s rámovitým lučíkom, s okrúhly platničkou a s guľôčkami na pätku zo záveru stupňa LTC1 (typ BF-J-B; *Bujna 2003*, 61, obr. 29, 61).³

Nálezy mincí predstavujú zlaté a strieborné razby 1. stor. pred n. l. (*Kolníková 2003*, 232). Z lokality sú aj ďalšie nálezy z neskorej doby laténskej a staršej doby rímskej (*Ježišková/Pieta 2019*, 84).⁴

Terénne výskumné aktivity: –

Datovanie: doba laténska staršia/stredná–doba laténska stredná (LTB2/C1–LTC1).

Literatúra: *Ježišková/Pieta 2019*, 71–88; *Pieta 2008*, F2; F20.

Obrazová príloha: obr. 7.

Výskum lokality Podskalie, Veľké skaly (Roháč, 720 m n. m.)

Súradnice: x (S-JTSK): -465276,946 (bod 1), -464728,772 (bod 17); y (S-JTSK): -1190386,6 (bod 1), -1190186,97 (bod 17).⁵

Druh náleziska: výšinné sídlisko(?)/kultové miesto(?).

Nadmorská výška: 411–720 m n. m.

Opis archeologickej lokality: Lokalita Veľké skaly predstavuje dominantný kopec so skalnatými svahmi a výbežkami na najjužnejšom okraji Súlovských vrchov, temer na sútoku Podskalského potoka a potoka Pružinka. Najmä južná (juhozápadná) časť polohy Veľké skaly má výrazné, strmé, zďaleka dobre viditeľné kamenné svahy. O archeologickom náleze spony z doby laténskej sa zmieňuje list Š. Križanovej z 3. 8. 1936 (*Križanová 1936/1950*). Podľa obrázka v správe ide o malú sponu hladkej spojenej konštrukcie, aké sa vyskytujú od LTC2 do neskorej doby laténskej. Stručná zmienka o Roháči ako o hradisku alebo výšinnom sídlisku bez ďalších údajov sa objavuje aj vo výpise zo správy A. Petrovského-Šichmana (1954a). Na základe prieskumu v rokoch 2016 a 2018 (pozri nižšie) sa ukázalo, že stopy minulých ľudských aktivít sa nachádzajú v južnej časti polohy Veľké skaly (obr. 8; 9), konkrétne na svahoch i na vrcholovej plošine južnej (juhozápadnej) časti kopca. Najmä na severozápadnom svahu južnej časti kopca, zvažujúc sa smerom k Podskalskému potoku, sú rozpoznateľné aj terasy s miestami výskytu archeologických nálezov. Vrcholová plošina, na ktorej okraji sa našiel napríklad aj depot z doby halštatskej (obr. 9/okolie bodu 15 a 16; obr. 11: 5) i ďalšie artefakty (obr. 9/priestor medzi bodmi 15 a 23), je prístupná len veľmi úzkymi trhlinami v skalách stúpajúcich strmo nahor od úpätia tohto vertikálneho výbežku kopca, alebo mimoriadne strmými svahmi (zhruba od miest vyznačených bodmi 14 a 16 na obr. 9–11).

Terénne výskumné aktivity: L. Benediková/J. Ďuriš 2016 (prieskum); L. Benediková 2018 (prieskum).

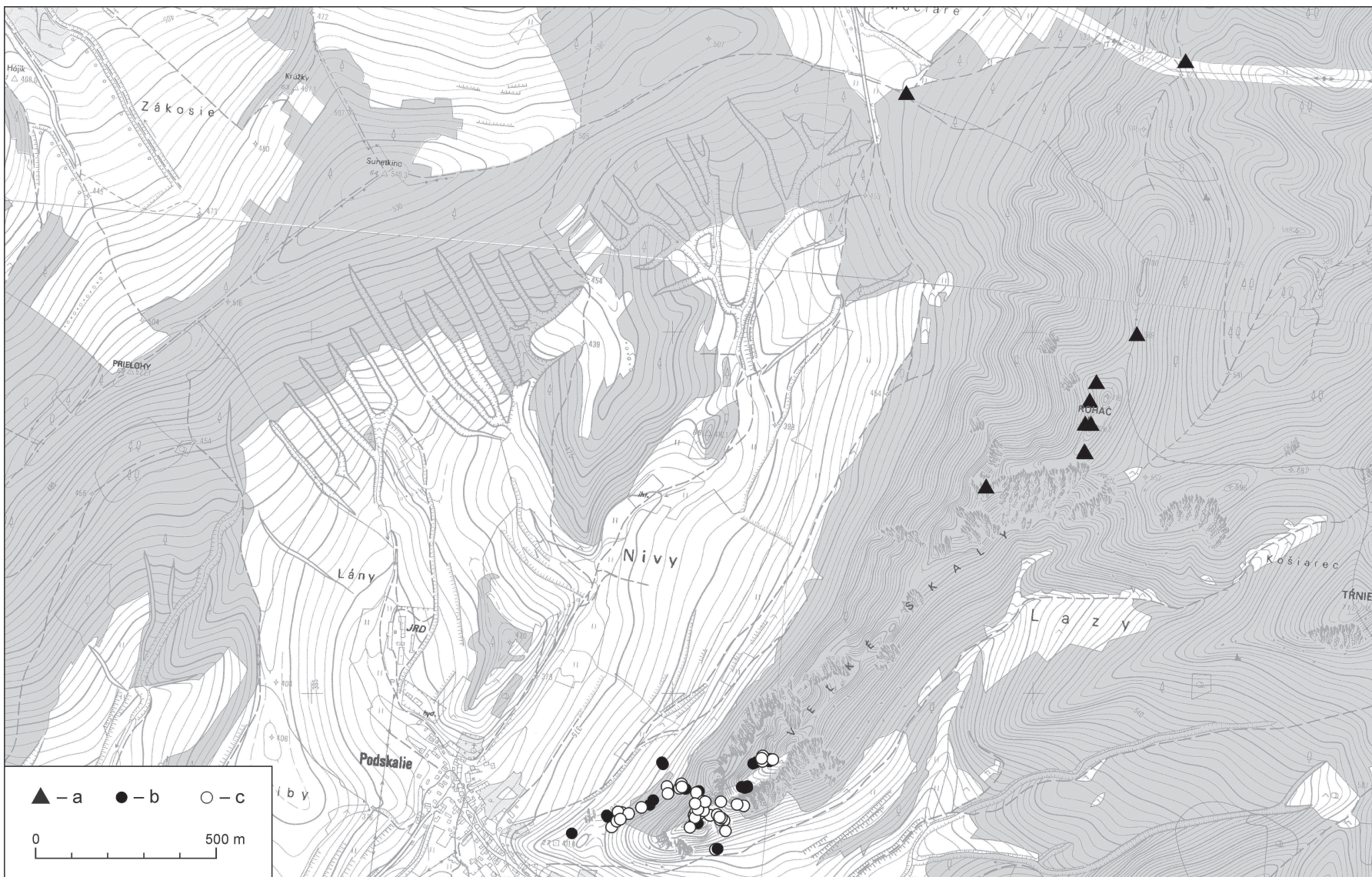
Opis terénnych výskumných aktivít: Na základe informácií o ohrození lokality amatérskymi detektoristickými aktivitami v poslednom desaťročí i na základe doteraz známych informácií o nálezoch z lokality⁶ sa uskutočnil prieskum Veľkých skál v rokoch 2016 a 2018 s cieľom zistiť rozsah rozptylu archeologických artefaktov, prípadne v teréne rozpoznateľné nehnuteľné pamiatky (stopy opevnenia,

³ Datovanie analogických exemplárov spôn so štvorhrannou platničkou s emailovou vložkou od LTC1b do LTD1 uvádza M. Dizdar (2014, 107).

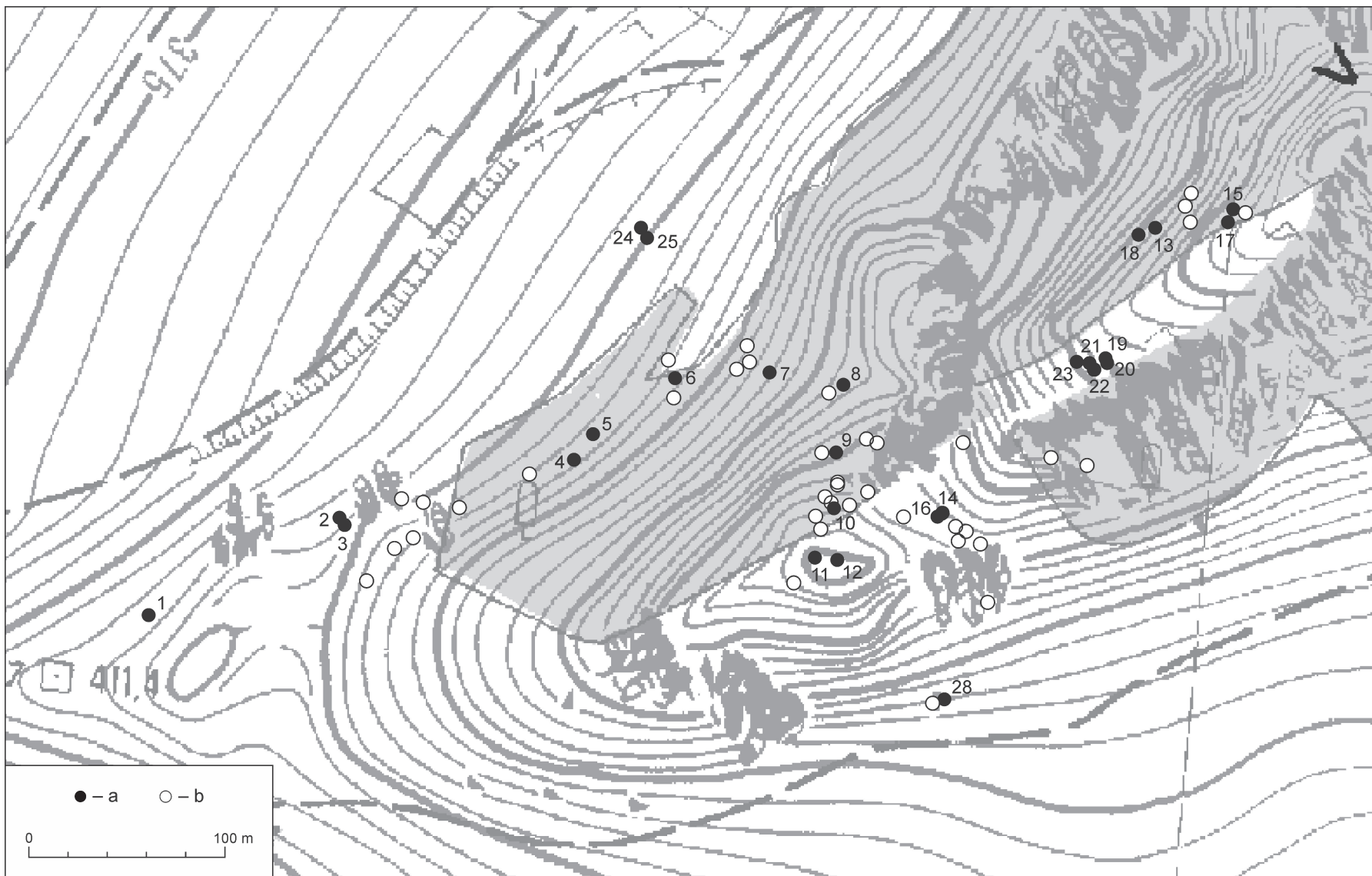
⁴ Spona včasolaténskej schémy s plasticky zdobeným lučíkom, publikovaná ako ojedinelý nález z Púchova (*Moravčík 1976a*, 8, tab. I: 1, 1a; *Pieta 2000*, obr. 14: 16), datovaná do LT B1c–LT B2a (*Pieta/Barta/Benediková, v príprave*), vraj v skutočnosti pochádza zo sídliska na západných svahoch/úpätí Holíša (*Moravčík 1986*, 162). Z úpätia Holíša v Nimnici je aj črep z okraja súdkovitej nádoby s rytou výzdobou v tvare písmena S (*Moravčík 1976b*, 32, 33, tab. XII: 12), ktorý však neumožňuje presnejšie chronologické zaradenie.

⁵ Body merané počas prieskumu v roku 2018 pozri na obr. 9.

⁶ Okrem dávnejšej informácie o náleze bubienkovej spony (*Benediková/Pieta, v príprave*) s analógiami v Blatnici (porov. *Pieta 2008*, obr. 2: 1) sa k autorke príspevku dostali správy o depote z doby halštatskej, a o početných nálezoch z ďalších období od doby bronzovej do novoveku (tabela 2). Práve na základe týchto informácií bola lokalita vytipovaná ako cieľ vedeckého výskumu v rámci riešeného projektu APVV.

Obr. 8. Podskalie, Veľké skaly. Miesta navštívené pri prieskume v rokoch 2016 a 2018. Legenda: a – prieskum v roku 2016; b – prieskum v roku 2018, miesta získaných nálezov; c – miesta, z ktorých sú hlásené nálezy detektoristov, preverené v roku 2018 s negatívnym výsledkom (mapa L. Benediková, P. Červeň).

Obr. 9. Podskalie, Veľké skaly. Miesta navštívené pri prieskume v roku 2018. Legenda: a, b – ako b, c v obr. 8. Čísla sú identické s prírastkovými číslami nálezov vo výskumnej správe a v texte k obr. 12 (mapa L. Benediková, P. Červeň).

prístupové cesty a pod.) a potenciál archeologickej lokality pre ďalší výskum. V roku 2016 bola preverená (aj pomocou detektora kovov) severná časť polohy Veľké skaly v trase od obce Považská Bystrica-Horný Moštenec s negatívnym výsledkom (obr. 8). V roku 2018 sa po spresnení informácií o miestach archeologických nálezov robil prieskum v južnej časti – s nástupom od obce Podskalíe, ktorý priniesol pozitívne archeologické zistenia – vymapovanie doteraz nachádzaných (a v súčasnosti nedostupných) archeologických artefaktov, ako aj nové nálezy čiastočne potvrdzujúce zo sprostredkovaných informácií známy chronologický profil lokality, ale doložili sa aj ďalšie dejinné etapy využitia polohy (obr. 12; tabeľa 2).

Datovanie: doba bronzová mladšia–neskorá (HA–HB), doba halštatská staršia–mladšia (HC–HD1), doba halštatská neskorá–doba laténska včasná (HD2–LTA), doba laténska stredná–neskorá (LTC–LTD), doba laténska neskorá (LTD), doba laténska neskorá–doba rímska včasná, doba rímska staršia, doba rímska neskorá/sťahovanie národov, stredovek včasný (8. stor.), stredovek vrcholný, novovek (začiatok 17. stor.).⁷

Literatúra: Križanová 1936/1950; Petrovský-Šichman 1954a; Pieta 2008; 2010.

Obrazová príloha: obr. 8–12; tabeľa 2.

Analýza prameňov

Lokalita Veľké skaly je nápadný kopec s výraznými takmer kolmými bralami najmä po obvode južnej (juhozápadnej) časti kopca, zároveň sú však skalnatými stupňami a stržami oddelené aj jednotlivé časti tohto, asi 2500 m dlhého masívu⁸ (jedna z takých strží – obr. 10: 5 – zabránila v pokračovaní prieskumu v roku 2016, realizovaného zo severu, preto sa južnú časť polohy podarilo preveriť až v roku 2018 s nástupom z južného úpätia; obr. 8; 9; 10: 1, 3). Z lúk južne od obce Podskalíe sú dobre rozpoznateľné dve výrazné výškové dominanty južnej strany masívu Veľkých skál (obr. 10: 1) – juhozápadný vrchol⁹ a severovýchodne od neho vyššie položená plošina (obr. 10: 2, 3, 5¹⁰, 6), oddelená od južnejšieho vrcholu aj od severnej časti masívu skalnými stržami. Archeologické artefakty z rôznych historických epoch boli prieskumom získané (a správy o detektoristických nálezoch rovnako) z juhozápadného vrcholu (priestor nálezov č. 10–12 na obr. 9) i z vyššie položenej plošiny (priestor medzi nálezmi 15, 17 a 19–23 na obr. 9), z nižšej vyvýšeniny nad obcou (najjužnejšia časť Veľkých skál; priestor približne medzi bodmi 1–9 na obr. 9) i z užších terás na severozápadných svahoch pod vrcholovou plošinou (nálezy č. 13 a 18 na obr. 9), zo sedielka medzi obidvoma spomínanými vrcholmi (č. 14, 16 na obr. 9) a na južnom svahu (č. 28 na obr. 9). Výrazné terasy na severozápadnom úpäti, kde bola objavená aj novoveká minca (obr. 12: 12; pozri nižšie), naznačujú využitie tejto časti lokality v mladších dejinných obdobiach, pravdepodobne na zakladanie úzkych polí patriacich k obci. Terasy na pomerne strmých severozápadných svahoch kopca (obr. 11: 1–3), ako aj lesné cesty a plytké úvozy z tejto strany, s rozptylom archeologických nálezov, naznačujú sídliskové využitie lokality, aj keď rozsah prieskumu doteraz neumožnil bližšiu charakteristiku jej funkcie v historickej sídliskovej štruktúre. Na takéto závery tiež chýbajú celé kolekcie nálezov, ktoré bezpečne pochádzajú z lokality,

Tabeľa 2. Prehľad období zastúpených na lokalite Veľké skaly v Podskalíi na základe známych nálezov.

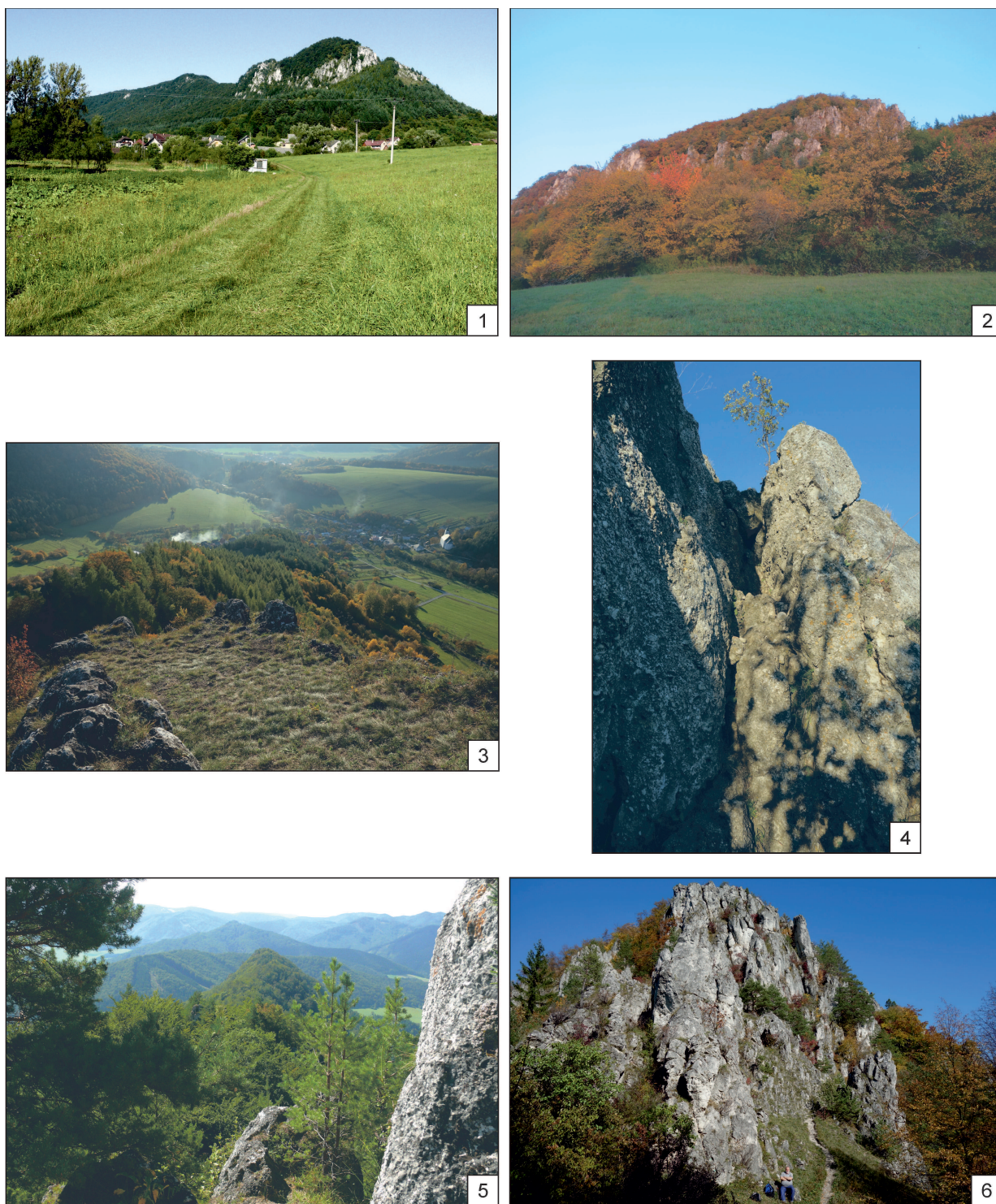
Zaznamenané obdobie	Prieskum 2018	Amatérske aktivity
Doba bronzová mladšia–neskorá		●
Doba halštatská staršia–mladšia		●
Doba halštatská neskorá–doba laténska včasná		●
Doba laténska stredná–neskorá		●
Doba laténska neskorá	●	●
Doba laténska neskorá–doba rímska včasná		●
Doba rímska staršia		●
Doba rímska neskorá/sťahovanie národov	●	
Stredovek včasný (8. stor. n. l.)	●	
Stredovek vrcholný		●
Novovek (začiatok 17. stor. n. l.)	●	●

⁷ Chronológia využívania lokality je stanovená na základe správ a fotografií nálezov amatérov, ako aj nášho prieskumu v roku 2018.

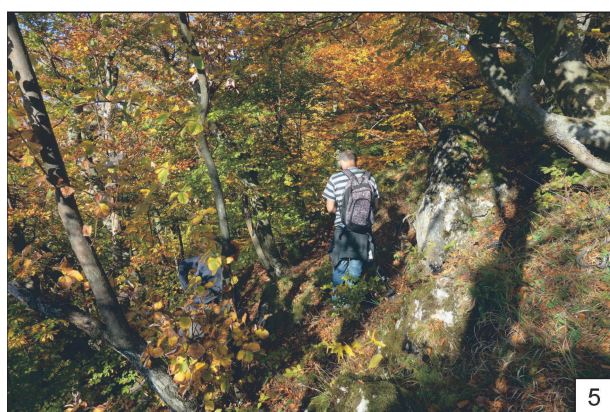
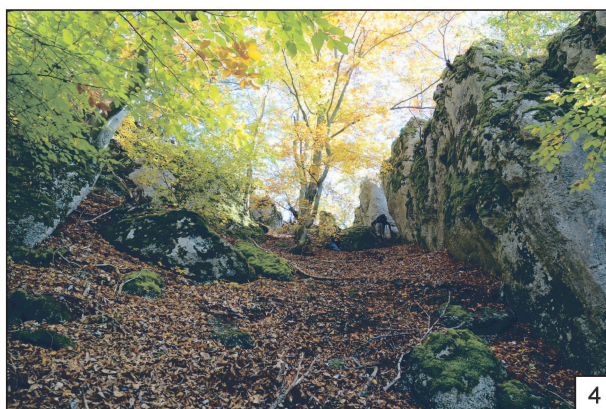
⁸ Približná vzdialenosť medzi najjužnejším a najsevernejším bodom preverenými prieskumami v rokoch 2016 a 2018.

⁹ Na obr. 10: 1 špicatejší.

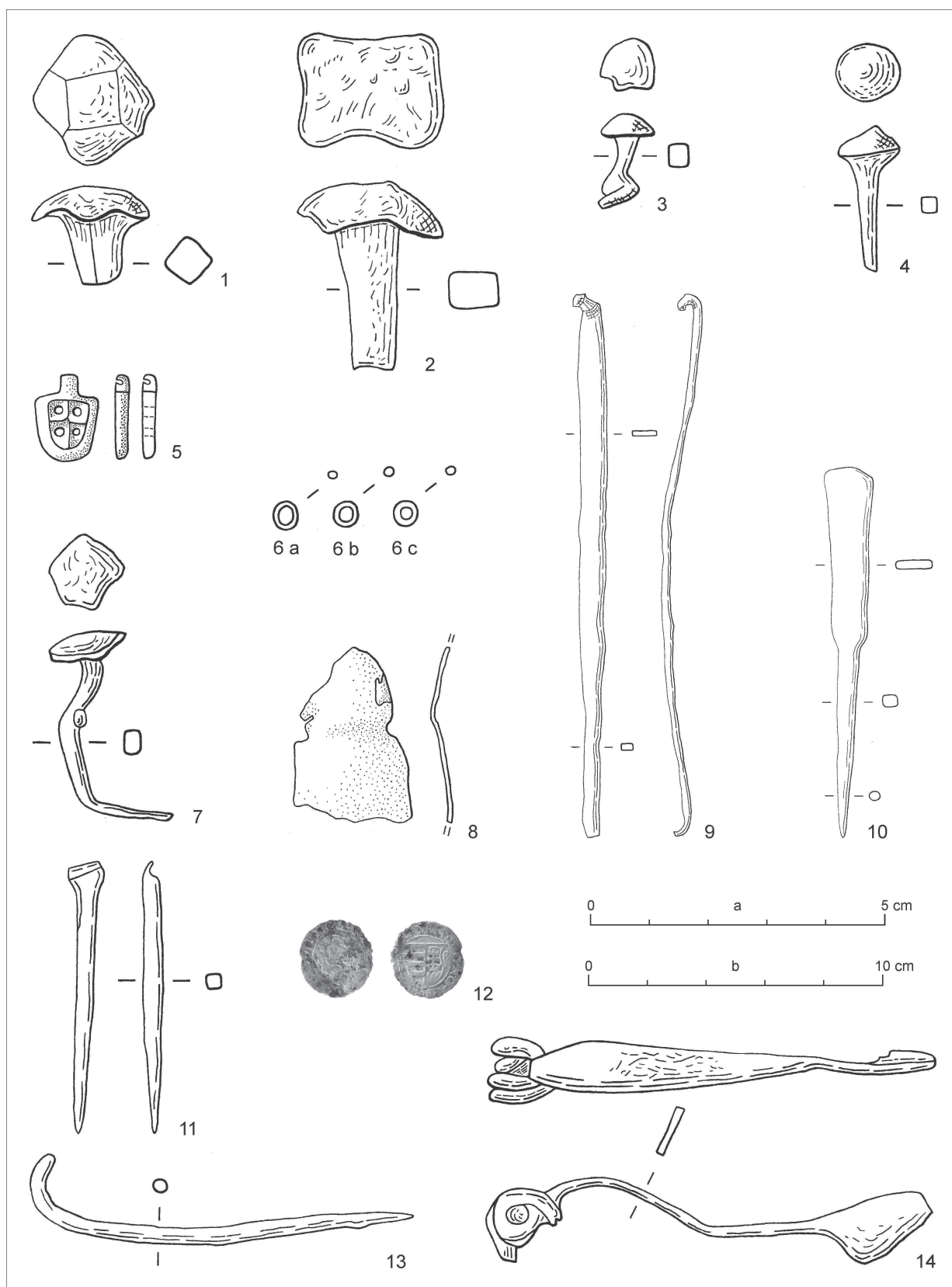
¹⁰ Na obr. 10: 5 sa ako špicatý javí severný okraj severovýchodného vrcholu.

Obr. 10. Podskalie, Veľké skaly, zábery lokality pri prieskume v rokoch 2016 a 2018 (foto L. Benediková). 1 – pohľad na obec Podskalie a polohu Veľké skaly z juhozápadu; 2 – pohľad na severovýchodný vrchol/vrcholovú plošinu lokality zo severozápadu; 3 – pohľad zo severovýchodnej vrcholovej plošiny na juhozápad; 4 – prístupová cesta na severovýchodnú vrcholovú plošinu z juhojuhozápadu; 5 – pohľad sponad skalnej strže v severnej časti Veľkých skál na južnú časť polohy s archeologickou lokalitou (prieskum 2016); 6 – pohľad na severovýchodný vrchol/vrcholovú plošinu (s hláseným depotom z doby halštatskej) z jej juhozápadného úpätia v sedielku na hrebeni.

Obr. 11. Podskalie, Veľké skaly, zábery lokality pri prieskume v roku 2018 (foto L. Benediková). 1 – terasovitá plošina so skalnatými okrajmi, údajné miesto nálezu kosákov z doby bronzovej; 2, 3 – úzke terasy na severozápadnom svahu pod severovýchodnou vrcholovou plošinou; 4 – prístupová cesta zo severozápadu, z terás na severozápadných svahoch na severovýchodnú vrcholovú plošinu; 5 – miesto nálezu depotu z doby halštatskej, overené pri prieskume (body 15, 17 na obr. 9); 6 – severovýchodná vrcholová plošina, pohľad z juhozápadu na severovýchod.

Obr. 12. Podskalie, Veľké skaly. Výber nálezov z prieskumu v roku 2018. 1 – príř. č. 5; 2 – príř. č. 2; 3 – príř. č. 7; 4 – príř. č. 9; 5 – príř. č. 19; 6 – príř. č. 15; 7 – príř. č. 25; 8 – príř. č. 17; 9 – príř. č. 18; 10 – príř. č. 16; 11 – príř. č. 1; 12 – príř. č. 24; 13 – príř. č. 11; 14 – príř. č. 14. Čísla sú identické s číslami nálezov na mape – obr. 9. 1–4, 7, 9–11, 13, 14 – železo; 5, 6, 8 – bronz; 12 – striebro s prímiesami. Mierka: a – 1–8, 11–14; b – 9, 10 (kresba J. Gajdošíková; foto: P. Červeň).

no doteraz sa ich nepodarilo získať na vedecké spracovanie a do vlastníctva niektoorej z oprávnených inštitúcií (prázdne krúžky na obr. 8; 9). Výrazná vrcholová plošina (obr. 10: 2, 3, 6; 11: 6), na ktorú je prístup cez takmer kolmé skaly, prípadne mimoriadne strmým svahom (obr. 10: 4, 6; 11: 4), by umožňovala jednak dlhodobjšie, jednak refugiálne sídliskové aktivity. Na druhej strane celkový charakter a situovanie lokality v mezoregiónu potoka Pružinka, jedného z možných komunikačných koridorov medzi stredným Považím (Považským podolím) a Žilinskou kotlinou – výrazná konfigurácia, skalnaté svahy a stupne, ako aj spektrum známych nálezov – indikujú jej možné využitie aj na iné než bežné profánne aktivity a v rámci hypotézy (za momentálneho stavu dostupnosti prameňov) ponúkajú možnosť uvažovať o polohe ako o lokalite s funkciou kultového miesta (azda s nadregiónalnym významom?).

Z hnutelných pamiatok získaných prieskumom v roku 2018 treba – napriek ich nenápadnosti – spomenúť tri fragilné bronzové ohnivká retiazky (bod 15 na obr. 9; 11: 5; 12: 6a–c), keďže fragmenty podobných subtílnych bronzových retiazok pochádzajú z depotu z doby halštatskej, získaného amatérmi a z autopsie známeho len z fotografie. K tomuto celku azda patrí aj fragment bronzového plechu z nešpecifikovateľného predmetu (bod 17 na obr. 9; obr. 12: 8)

Prieskumom sme získali i železnú oblúkovú sponu s pásikovým lučíkom (obr. 12: 14). V horskej oblasti Slovenska v prostredí púchovskej kultúry sa takéto spony datujú do rámca neskorej doby laténskej (LTD; *Pieta* 1982, 31).

Z doby laténskej zrejme pochádza aj kramľa (obr. 12: 9), časť kovaných klincov (tie sa však dajú zaradiť do širokého časového obdobia doby laténskej až novoveku; obr. 12: 1–4, 7, 11), zelená ihla, zrejme zo spony (obr. 12: 13), a azda aj malý fragment tela nádoby, ktorej väčšia časť sa opäť nachádza v súkromných rukách (bod 28 na obr. 9).

Doteraz neznáme bolo využitie, resp. aspoň poznanie lokality populáciami obdobia sťahovania národov. Túto chronologickú etapu využitia lokality dokladá priebojník/ocielka typu Dresden-Dobritz/Żerniki Wielkie (obr. 12: 10). Analogické predmety sú datované do fáz C₃–D₁, s možnosťou výskytu aj v stupni D₂ doby rímskej a sťahovania národov (*Schuster* 2011, 70–75). Ide o nástroj s variabilnou typológiou s pomerne širokou distribúciou na rozsiahlych územiach Európy od stredného Nemecka cez Poľsko, Českú a Slovenskú republiku po Moldavsko na juhu a Ukrajinu a Litvu na východe (*Schuster* 2011, 74, obr. 2). Súbor známych analogických predmetov zo Slovenska sa okrem artefaktu z Podskalí v poslednom období rozrástol o nálezy z Liptova (*Benediková/Pieta* 2018, tab. X: 8, 10; XI: 4).

Rovnako pozoruhodný je nález závesku z nákončia opaska (obr. 12: 5), aké sú známe z garnitúr opaskových kovaní z neskoroavarského obdobia (stupne III–IV; druhá polovica 8. stor. n. l./750 – 800 n. l.; *Zábojník* 1991, 249–242, tab. 41).

Minca, nájdená na severozápadnom úpätí Veľkých skál (obr. 12: 12), bola J. Hunkom (Archeologický ústav SAV) určená ako uhorský denár Mateja II. zo začiatku 17. storočia.¹¹ Podľa spektrometrických meraní J. Tirpáka (Prírodovedecká fakulta, Univerzita Konštantína Filozofa, Nitra) ide o striebornú mincu s prímiesou meďi a s oxidmi olova v patine.¹²

Výsledky výskumu lokality

Ciele výskumu lokality Veľké skaly v Podskalí sa doteraz podarilo naplniť len čiastočne. Bola overená existencia archeologickej lokality a jej využitie vo viacerých historických obdobiach (tabula 2). Overenie a prípadné dohľadanie súčastí depotu, nájdeného pri detektoristických aktivitách, bolo úspešné tiež iba čiastočne – získali sa tri ohnivká bronzovej retiazky, aká údajne pochádza z overovaného hromadného nálezu.

Niektoré historické obdobia, pre ktoré z lokality údajne pochádzajú artefakty, sa verifikovať nepodarilo, naopak, pribudli poznatky o pobyte človeka na mieste v iných chronologických etapách (tabula 2).

Ako najvýznamnejšie/najmasívnejšie sa určite javí osídlenie v mladšom praveku a včasnej dobe dejinnej, predovšetkým v období záveru strednej doby laténskej až včasnej (staršej) doby rímskej, o čom svedčí kolekcia spôn, mincí a ďalších predmetov z lokality (opäť známa autorke len z fotografií

¹¹ *Správa J. Hunku zo dňa 14. 10. 2018 o numizmatickom náleze*: Pri prieskume Podskalí na úpätí Veľkých skál bola 11. 10. 2018 nájdená minca – Uhorsko, Matej II. (1608–1619), Kremnica, denár 1613–1620. Averz: rozpolený štít s erbmi, MAT. D. G. RO. I. S. AV. GE. HV. B. R. Reverz: Madona PATRONA HVNGARI (Huszár 1979). Priemer: 1141,15 mm; hmotnosť: 0,295 g. Priemerne zachovaná.

¹² *Výsledok RFA (röntgenovej fluorescenčnej analýzy), realizovanej J. Tirpákom*: Percentuálne zastúpenie kovov: Cu = 15,08; Ag = 84,22; Pb = 0,70.

a sprostredkovaných informácií). V tomto čase mohli Veľké skaly slúžiť aj na (krátkodobé?) osídlenie. Ako kultové miesto, resp. miesto, „na ktorom je vhodné/oplatí sa obetovať“, zrejme poloha figurovala v povedomí pravekých populácií aj v mladšej a neskoršej dobe bronzovej (ako dokladajú nálezy kosákov, aj v kombinácii niekoľkých kusov v jednom náleze;¹³ v súčasnosti pre ďalšie spracovanie nedostupné), v dobe halštatskej (depot kruhového šperku; v súčasnosti pre ďalšie spracovanie nedostupný) a zrejme aj v dobe laténskej (početné nálezy mincí – podľa informácie aj hromadných – s počtom mincí rádovo okolo 10 ks; v súčasnosti pre ďalšie spracovanie nedostupné).

Vedomosť o mieste potom existovala aj v neskoršej dobe rímskej/sťahovaní národov, vo včasnom a vrcholnom stredoveku a v novoveku. Ako svedčia ojedinelé (azda stratové) nálezy, ako aj menej početné nálezy z vrcholného stredoveku (hroty šíпов), vyzdvižené amatérmi, od prelomu letopočtov lokalita zrejme stratila na význame ako symbolické/kultové miesto a na podobné účely bola využívaná buď vôbec, alebo len sporadicky. Najmladší nález z polohy predstavuje minca, ktorá však bola nájdená na úpäti Veľkých skál tesne nad obcou Podskalje a súvisí s hospodárskym zázemím včasnónovovekého osídlenia tohto mikroregiónu, a nie s využitím exponovaných častí (svahy, vrcholy) Veľkých skál.

Pri pohľade na tabelu 2 je zrejme, že fakty získané prieskumom v roku 2018 neumožňujú otvorenie (a zodpovedanie) rovnakého spektra otázok ako fakty, ktoré nám sprostredkujú informácie „z druhej“, alebo až z „tretej ruky“ o predmetoch nadobudnutých neprofesionálnymi aktivitami.

Poznatky z uskutočneného vedeckého prieskumu dovoľujú pozitívne konštatovať, že Veľké skaly – konkrétne južná časť masívu – boli v minulosti využívané človekom na zatiaľ bližšie nedefinovateľné aktivity v neskoršej dobe laténskej, v období sťahovania národov, vo včasnom stredoveku a v novoveku (tabela 2). Naproti tomu informácie o skladbe nálezov získaných detektoristami rozširujú škálu zastúpených historických období (mladšia až neskorá doba bronzová, staršia až mladšia doba halštatská, neskorá doba halštatská až včasná doba laténska, stredná doba laténska až včasná doba rímska, staršia doba rímska, vrcholný stredovek, novovek; tabela 2) a dovoľujú sa tiež zamýšľať nad charakterom a funkciou lokality, nad deponovaním konkrétnych kategórií nálezov (v tomto prípade náradie – kosáky – pre dobu bronzovú, garnitúra ženského šperku pre dobu halštatskú, depoty mincí pre dobu laténsku), nad distribúciou konkrétnych typov artefaktov a následne nad nadregionálnymi kontaktmi tohto územia v rôznych obdobiach praveku a včasnej doby dejinnej. Vzhľadom na to, že sa tieto predmety doteraz nepodarilo získať, musím nechať všetky potenciálne otázky nielen nezodpovedané, ale, žiaľ, i neformulované.

Veľké skaly ako Felsenheiligum? (Hypotéza)

Napriek vyššie uvedeným obmedzeniam sa dá o skúmanej lokalite uvažovať ako o mieste zámerne vybranom na rituálne/kultové aktivity – ako o skalnej svätyni/svätyni v skalách – nielen na základe (nedostupného) nálezového fondu – ktorý by, prirodzene, celú argumentáciu urobil transparentnejšou, ale aj z hľadiska konfigurácie terénu a topografie v rámci sledovaného mezoregiónu v povodí potoka Pružinka.

Z geograficko-topografickej perspektívy ide o:

1. polohu s výrazným reliéfom, jednoducho rozpoznateľným v krajine;
2. polohu, kde je k dispozícii dostatok „zapamätateľných“ bodov, potenciálne dôležitých pre rituálne/votívne ukladanie predmetov, prípadne pre opätovné nájdenie konkrétneho miesta deponovania;
3. lokalitu situovanú na ceste medzi stredným Považím (Považským podolím) a Žilinskou kotlinou;
4. lokalitu nachádzajúcu sa v mikroregióne na rozhraní niekoľkých geomorfologických i morfometrických typov krajiny (obr. 2; 3).

Doteraz známa topotypológia depotov a známe dôvody výberu konkrétnych polôh z rôznych období praveku pripúšťajú preferenciu ktoréhokolvek z týchto hľadísk, resp. kombináciu viacerých z nich (porov. napr. *Blajer 2001*, 419; *Vachta 2016*, 145 nn). Väzba na výrazné krajinné prvky, akými sú skaly (rôznych, aj bizarných tvarov), sa potvrdila pri lokalizácii niektorých depotov z doby bronzovej v Čechách (*Vachta 2016*, 149) či na Morave (*Salaš 2005*, 197). Zároveň sa pri miestach s výraznou topografiou potvrdilo viacnásobné deponovanie vo viacerých historických obdobiach, čo zrejme tiež súvisí s výrazným reliéfom týchto nápadných útvarov, ktoré vystupujú z okolitého terénu a pozorovateľ ich vníma ako samostatné – ohraničené priestory (*Vachta 2016*, 150). Tieto miesta sú, podobne ako som konštatovala pri Veľkých skalách, dobre viditeľné z väčších vzdialeností a zároveň poskytujú dobrý rozhľad do okolia (*Vachta 2016*, 151).

¹³ Ako jedno z miest nálezov kosákov bola označená menšia terasa (obr. 11: 1).

Okrem posudzovaných topograficko-geografických kritérií pri výbere miesta na uloženie votívnej obetiny treba brať do úvahy aj symbolický význam miesta. V prípade Veľkých skál môžeme – na základe spektra známych (i keď zatiaľ nedostupných) nálezov – uvažovať aj o jeho význame ako „svätého vrchu“ pre viaceré populácie a spoločenstvá, ktoré polohu zrejme využívali na tieto účely od mladšej doby bronzovej do doby laténskej (alebo azda až do stredoveku?). Fenomén „svätých vrchov“ je v archeologickej literatúre známy, zo Slovenska možno pre dobu bronzovú spomenúť napríklad vrch Oblík na východnom Slovensku (Kotorová-Jenčová 2018, 199, 203, s literatúrou), pre dobu halštatskú azda Katovu skalu v Sklabinskom Podzámku – Turčianskej Štiavničke (Pieta/Veliáčik 2014, 5–26), a ako typická lokalita s tradovaným (známa je až tisícročná tradícia miesta od mladšej doby bronzovej do staršej doby rímskej, s resp. do súčasného stredoveku) symbolickým/rituálnym/kultovým/„svätým“ významom sa ponúka Plešovica (a jej okolie) v Blatnici v Turci (Pieta 2014, 153, 154).

Svojím charakterom pripomínajú Veľké skaly v Podskalí impozantné skalné útvary, známe z Franskej Jury, z ktorých mnohé majú pre súčasného a mali takmer isto aj pre minulého človeka *spirits loci* a ľudia ich považujú za „prírodné/prirodzene posvätné“ („*naturheilig*“; cf. Falkenstein 2012, 2). Na tomto území existujú práve na „prírodzene posvätných“ miestach mnohoraké archeologické doklady ich využitia v minulosti a práve pri takýchto lokalitách, ktoré sú prirodzene nevhodné na osídlenie, sa automaticky ponúka ich interpretácia ako kultových miest (Falkenstein 2012, 2). Veľké skaly sa dajú pripodobniť skalným vežiam (*Felstürme*), identifikovaným popri krasových obetných šachtách ako druhý typ „prírodzene posvätných“ miest vo Franskej Jure (Falkenstein 2012, 5 nn., obr. 5, 7, 8; Schauer 1996, 382–385, pozn. 3).

Na sledovanie aspektu prieniku rôznych typov krajiny pri Veľkých skalách nabáda i fakt, že lokalita sa nachádza na styku vrchoviny a nižšej hornatiny, v dosahu vystupuje aj morfometrický typ reliéfu rovina a pahorkatina (obr. 3). Posudzovať výber lokality (na deponovanie/osídlenie) z tohto hľadiska sa dá aj v prípade depotu z Pružiny (blízky dosah iného typu reliéfu) a v Udiči. Udiča zároveň leží v priestore na pravom brehu Váhu, kde je celý mikroregión s bohatým osídlením položený v malom ostrovčeku pahorkatiny, jednako sú v blízkom dosahu aj iné typy krajiny – roviny údolia Váhu a vrchovina v okolí (obr. 3). Preferencia miest na rozhraní rozdielnych typov krajiny sa prejavuje napr. aj v polohe niektorých mikroregiónov s koncertovaným ukladaním depotov či s umiestnením kultových lokalít (napr. Velim) v Čechách (Vachta 2016, 149), či výberom polohy sídelnej komory niektorých populácií. Ako príklad môže slúžiť osídlenie labskej úžiny v dobe laténskej, kde k tomuto atribútu pristupuje aj strategická poloha sídliskovej enklávy na diaľkovej trase (pozri napr. Salač 2002, 20–46). Dôvodom a zároveň stratégiou prežitia v takomto transportnom koridore mohol byť nielen (alebo vôbec) podiel na transporte tovarov, ale skôr možnosť vyberať „cestné“, „mýtné“, či „colné“ poplatky (pre komunitu pochádzajúcu v mohylách v Mauenhime v juhozápadnom Nemecku pozri napr. Löhlein 2016, 325).

Záver

V príspevku boli predstavené archeologické pramene z okresu Považská Bystrica pre neskorú dobu bronzovú až strednú dobu laténsku (HB–LTC1) so zreteľom na nálezy depotov.

Z hľadiska typológie skladby depotov je sledované územie a obdobie zastúpené niekoľkými kategóriami:

1. depoty kruhového šperku (kombinované s inými okrasami/predmetmi):
 - 1a. depot kruhového šperku kombinovaný s inými okrasami a zároveň reprezentujúci typizovanú ženskú krojovo-šperkovú súpravu (Podskalíe);
 - 1b. depoty kruhového šperku (Pružina, Nimnica?), azda kombinované s inými typmi predmetov;¹⁴
2. depot súčastí kroja (osobného šperku) kombinovaný s náradím (Domaniža);
3. depot náradia:
 - 3a. depot poľnohospodárskeho náradia? (Podskalíe?);¹⁵
 - 3b. depot kováčskeho náradia (Udiča).¹⁶

¹⁴ V Pružine existuje pravdepodobnosť, že súčasťou depotu boli aj mince (Pieta 2012, 317). V Nimnici nie je s určitou doložená informácia, že kruhy sa našli v jednom kontexte ako depot.

¹⁵ Údajne pohromade boli nájdené minimálne dva z reportovaných kosákov na lokalite (pozri vyššie).

¹⁶ Podobne špecializované depoty pochádzajú, prirodzene, aj z nasledujúcich období neskorej doby laténskej, ktoré už nie sú predmetom tohto príspevku, konkrétne v sledovanom regióne z Klapov v Udiči, odkiaľ poznáme depot šperkov a iný depot mincí (pozri vyššie; k obsahu neskorolátenských depotov na území púchovskej kultúry vrátane depotov náradia Pieta 2006, 140, 141).

Najstarším v súbore je depot z Domaniže, v ktorom sú zastúpené súčasti kroja/šperky (spínadlá), iné ozdoby (dvojšpirálové závesky?) a náradie (sekera, kosáky). Svojím zložením tento hromadný nález vzdialene pripomína, jednako vo výrazne zjednodušenej a „oklieštenej“ podobe, tzv. honosné depoty, ktorých podstatnou súčasťou je šperk a ktoré v tomto čase patria k všeobecnému javu medzi Karpatskou kotlinou a Baltským morom (Vachta 2016, 72). Oproti podobným českým depotom „chýbajú“ v depote v Domaniži bronzové nádoby a súčasti konského postroja (porov. Vachta 2016, 72).

Mladšiu až neskorú dobu bronzovú zastupujú i kosáky nachádzané na lokalite Veľké skaly v Podskalí (pozri vyššie). Kosáky sú častou súčasťou depotov strednej až neskorej doby bronzovej v susedných regiónoch jednak ako súčasť homogénnych (depoty náradia a nástrojov), jednak heterogénnych hromadných nálezov (Salaš 2005, 170). Kosáky sú pritom druhou najčastejšou kategóriou bronzových predmetov (po kruhovom šperku) v homogénnych depotoch na Morave a v Sliezske (Salaš 2005, 172, obr. 55).

Do doby halštatskej patrí spomínaný depot z Veľkých skál v Podskalí. Na tomto mieste som sa nezaoberala jeho vedeckou publikáciou a analýzou, keďže doteraz sa nálezový celok nepodarilo získať, čitateľ sa preto musí nateraz spoľahnúť na konštatovanie, že ide o doklad deponovania pravdepodobne ženskej šperkovej výbavy, ktorej idea a pôvod predmetov sa dá azda hľadať na území Balkánu či dolného Dunaja. Analogické deponované garnitúry ženského šperku, aké sa v juhovýchodoalpskej či balkánskej halštatskej oblasti vyskytujú v hroboch, nachádzame v iných regiónoch Slovenska od prelomu neskorej doby bronzovej a halštatskej do mladšej doby halštatskej (HB–HD1), napr. na lokalite Katova skala v Sklabinskom Podzámku – Turčianskej Štiavničke (Turiec; Pieta/Veljačík 2014, 5–26) či v Tvrdošíne-Krásnej Hôrke (Orava; k tomu Pabst-Dörrer 2000, 19–31, 115–117; Studeníková 2002, 62 nn.; v kontexte doby halštatskej v oblasti slovenských Západných Karpát Benediková 2017, 350, 351).

Do neskorej doby halštatskej alebo na začiatok doby laténskej patrí depot kovárskeho náradia z Udiča. Depoty náradia v dobe laténskej môžu obsahovať poľnohospodárske, remeselnícke a/alebo kovárske náradie, súčasti stavieb, mobiliára, domácnosti a kuchyne (Pieta 2008, 208)

Tradiáciu deponovania kruhového šperku na začiatku doby laténskej dokumentuje nález z Pružiny a azda aj z Nimnice (ak v druhom prípade išlo skutočne o spoločný nález dvoch kruhových ozdôb v jednom kontexte).

Výskyt kruhového šperku z doby halštatskej v regióne je doložený aj na ďalších lokalitách vo forme ojedinelých nálezov, kde je, samozrejme, otáznou, do akej miery možno hovoriť o stratových alebo rituálnych/votívnych predmetoch (napr. Udiča, poloha Klapy, a ďalšie na strednom Považí; k datovaniu pozri Benediková 2017, 357–360, s literatúrou, obr. 14).

Aj vďaka svojej konfigurácii i polohe na predpokladanej trase medzi stredným Považím a Žilinskou kotlinou bola lokalita Veľké skaly využitá vo viacerých obdobiach praveku, včasnej doby dejinnej a stredoveku. Časť nálezov (z autopsie, žiaľ, nepoznaných), ako aj konfigurácia terénu Veľkých skál by mohla svedčiť o inom ako o bežnom sídelnom charaktere polohy. Ponúka sa tu interpretácia lokality ako skalnej svätyne (*Felsenheiligtum*; pozri vyššie).

Ďalšou viacnásobne osídlenou sídliskovou enklávou je priestor medzi Nimnicou, Udičou a Jasenicou s viacerými osídlenými polohami, ako aj s dokladom votívnych depónií z viacerých období praveku a včasnej doby dejinnej (pozri vyššie a Pieta 2006, 133–147). Jedným z dôvodov „popularity“ tohto mikroregiónu mohla byť už spomínaná diverzita reliéfu, a tým i lepšia dostupnosť a využiteľnosť variabilných prírodných zdrojov. Rovnako však môže ísť o sídliskovú komoru umiestnenú jednak na diaľkovej dopravnej tepne údolím Váhu, jednak v priestore, ktorý mohol slúžiť ako východisko prechodu cez Biele Karpaty, resp. Javorníky na západnú stranu západokarpatského hrebeňa – smerom na dnešnú Moravu.

Hypotézu – ktorú je, prirodzene, nevyhnutné overiť ďalším terénnym výskumom – o funkcii Veľkých skál ako prírodnej skalnej svätyne v období mladšieho praveku a včasnej doby dejinnej umožnila vysloviť kombinácia výnimočného prirodzeného charakteru miesta v krajine a pravdepodobne opakovaných „rituálnych“ aktivít – deponovania (obetovania). Tieto dva parametre boli ako zásadné stanovené religionistom Carstenom Colpem pri identifikácii kultových miest (Colpe 1970, 18–39; Falkenstein 2012, 15; Schauer 1996, 384). F. Falkenstein (2012, 15) to sumarizuje takto: „Von diesen ist die ‚Außergewöhnlichkeit‘ des Raumes bei den hier behandelten ‚naturheiligen‘ Plätzen in besonderem Maße gegeben. Des Weiteren kann anhand der ‚Wiederholung‘ von Handlungen, die praktische Funktionen entbehren, auf religiöse rituale geschlossen werden. Das Zusammentreffen von naturheiligem Habitus des Platzes und ritueller Kontinuität erlaubt es innerhalb der archäologischen Forschung, Kultplätze mit einer gewissen Plausibilität herauszustellen.“

Vzhľadom na doterajší osud lokality Veľké skaly v Podskalí si na záver dovoľím pripomenúť, že na spoluprácu s „detektoristami“, získavanie a publikovanie nálezov získaných ilegálnymi aktivitami na archeologických lokalitách existuje variabilné spektrum názorov. V slovenskej archeologickej spisbe považujem za mimoriadne prínosné zhrnutie T. Kolníka a V. Mitáša (2012, 36, 37), ktorí reflektovali nielen na rozsiahlu diskusiu v periodiku Archeologické rozhledy (58/2006, 284 – 328), ale aj na aktuálne názory k tejto téme na Slovensku a v zahraničí, rovnako ako príspevky M. Furmana (2012, 222–228; 2016, 12–16) či T. Michalíka (2012, 250–260; 2019, 63–76).

V prípade depotu z Podskalja je zatiaľ miesto jeho momentálneho uloženia neznáme a napriek najlepšej snahe sa pre archeológiu doteraz nepodarilo získať tento unikátny hromadný nález obsahujúci garnitúru kruhového ženského šperku. Otázkou zostáva, ako sa „správne“ zachovať v prípade, že sa nález nikdy do vedeckých zbierok nedostane. Rezignujeme na časť poznania a budeme sa tváriť, že súbor (a ostatné predmety pochádzajúce z lokality, no nezískané archeológmi) nejestvuje (nejestvujú), napriek tomu, že – ako som ukázala – nastolujú množstvo otázok a ponúkajú mnoho tém na riešenie, o ktorých by sme na základe artefaktov (aspoň doteraz) získaných vedeckým výskumom ani nezačali uvažovať, akokoľvek atraktívnou sa lokalita vzhľadom na svoju polohu a konfiguráciu terénu môže javiť?

Literatúra

- Bárta 1978 – J. Bárta: Správa o služobnej ceste vykonanej do pružinskej Dúpnej jaskyne. Výskumná správa 8301/78. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1978. Nepochikované.
- Benediková 2014 – L. Benediková: Nepochikované nálezy z neskorej doby bronzovej a z doby halštatskej/včasnej doby laténskej zo známych stredoslovenských lokalít v kultúrno-chronologickom kontexte. In: J. Čizrnářová/N. Venclová/G. Březinová (eds.): Moravské křiřovatky. Střední Podunají mezi pravěkem a historií (Věnováno památce Miloše Čizrnáře). Brno 2014, 15–33.
- Benediková 2017 – L. Benediková: Kulturkontakte des slowakischen Teils der Westkarpaten während der Hallstattzeit. In: E. Mirořšayová/Ch. Pare/S. Stegmann-Rajtár (Hrsg.): Das nördliche Karpatenbecken in der Hallstattzeit. Wirtschaft, Handel und Kommunikation in früheisenzeitlichen Gesellschaften zwischen Ostalpen und Westpannonien. Archaeolingua Archaeolingua Series Maior 38. Budapest 2017, 335–381.
- Benediková/Pieta 2018 – L. Benediková/K. Pieta: Lužické hradisko s následným laténským osídlením v Soblahove (okres Trenčín). In: L. Benediková/M. Horňák (eds.): Sídla, artefakty a čas... Zborník štúdií o dobe bronzovej a dobe halštatskej k 75. narodeninám Ladislava Veliačika. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes XXI, Nitra 2018, 37–54.
- Benediková/Pieta, v príprave – L. Benediková/K. Pieta: Early and Middle La Tène Period in the Slovak Carpathians. Current state of the art. In: Unité et diversité du monde celtique. Proceedings of 42nd international conference of AFEAF. Prague 10 – 13 May 2018. In prep.
- Blajer 2001 – W. Blajer: Skarby przedmiotów metalowych z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza na ziemiach polskich. Kraków 2001.
- Budaváry 1933 – V. Budaváry: Zpráva o činnosti v archeologickom oddelení SNM za rok 1932. Čas. MSS 25, 1933, 16–19.
- Budinský-Krička 1950a – V. Budinský-Krička: Malá Udiča, Priehrada mládeže. Výskumná správa 1850/50. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Turčiansky Sv. Martin 1950. Nepochikované.
- Budinský-Krička 1950b – V. Budinský-Krička: Malá Udiča, Priehrada mládeže. Výskumná správa 2046/50. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Turčiansky Sv. Martin 1950. Nepochikované.
- Budinský-Krička 1951 – V. Budinský-Krička: Záchranný výskum Štát. archeologického ústavu v Malej Udiči (okr. Považská Bystrica). Výskumná správa 642/51. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Turčiansky Sv. Martin 1951. Nepochikované.
- Budinský-Krička 1952 – V. Budinský-Krička: Záchranný výskum v Malej Udiči na Slovensku. Arch. Rozhledy 4, 1952, 30–32, obr. 47.
- Bujna 2003 – J. Bujna: Spony z keltských hrobov bez výzbroje z územia Slovenska (typovo-chronologické triedenie LTB-a C1 spôn). Slovenská archeológia 51, 2003, 39–108.
- Colpe 1970 – C. Colpe: Theoretische Möglichkeiten zur Identifizierung von Heiligtümern und Interpretation von Opfern in ur- und parahistorischen Epochen. In: H. Jankuhn (Hrsg.): Vorgeschichtliche Heiligtümer und Opferplätze in Mittel- und Nordeuropa. Bericht über ein Symposium in Reinhausen bei Göttingen in der Zeit von 14. bis 16. Oktober 1968. Abhandlungen der Akademie der Wissenschaften in Göttingen. Philologisch-historische Klasse. Dritte Folge. Nr. 74. Göttingen 1968, 18–39.
- Čizrnářová 2012 – J. Čizrnářová: Filigránový šperk doby laténskej na Moravě. In: G. Březinová/V. Varsik (eds.): Archeológia na prahu histórie. K životnému jubileu Karola Pietu. Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes XIV. Nitra 2012, 201–234.
- Dizdar 2014 – M. Dizdar: Bronze Fibulae with Enamel Inlay from Scordiscan Sites. In: S. Berecki (ed.): Iron Age Crafts and Craftsmen in the Carpathian Basin. Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureș 10–13 October 2013. Bibliotheca Musei Marisiensis. Seria Archaeologica VII. Târgu Mureș 2014, 97–114.

- Falkenstein 2012* – F. Falkenstein: Felstürme und Schachthöhlen. Zur kultischen Nutzung 'naturheiliger' Plätze auf der Fränkischen Alb. In: F. Falkenstein (Hrsg.): Hohler Stein, Rothensteine und Jungfernhöhle. Archäologische Forschungen zur prähistorischen Nutzung naturheiliger Plätze auf der Nördlichen Frankenalb. Würzburg 2012, 2–20.
- Furman 2012* – M. Furman: Niekoľko poznámok k etike v archeológii z pohľadu archeológa-pamiatkara. *Studia Historica Nitriensia* 16, 2012, 222–228.
- Furman 2016* – M. Furman: Pohľad na aktuálny stav ochrany archeologického dedičstva na Slovensku. *Informátor SAS pri SAV* 27/1, 2016, 12–16.
- Furmánek 1980* – V. Furmánek: Die Anhänger in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde XI/3. München 1980.
- Furmánek/Novotná 2006* – V. Furmánek/M. Novotná: Die Sichel in der Slowakei. PBF XVIII/6. Stuttgart 2009.
- Hampel 1902* – J. Hampel: A Nemzeti Muzeumi régistégár gyarapodása. *Arch. Ért.* 22, 1902, 419–448.
- Horňák 2016* – M. Horňák: Sídliškové stratégie ľudu lužickej kultúry na strednom Považí. In: L. Benediková/J. Katkinová/V. Budinský-Krička: Ilava, poloha Porubská dolina. Pohrebisko lužickej kultúry na strednom Považí. *Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia XXVII.* Bratislava – Nitra 2016, 454–506.
- Huszár 1979* – L. Huszár: Münzkatalog Ungarn von 1000 bis heute. München – Budapest 1979.
- Chvojka/Jiráň/Metlička a kol. 2017* – O. Chvojka/L. Jiráň/M. Metlička a kol.: Nové české depoty z doby bronzové. Hromadné nálezy kovových predmetů učiněné do roku 2013. České Budějovice – Praha – Plzeň 2017.
- Janšák 1930* – Š. Janšák: Staré osídlenie Slovenska. *Sbor. MSS* 24, 1930, 1–67, obr. 1–33.
- Ježišková/Pieta 2019* – L. Ježišková/K. Pieta: Laténske hradisko v Stupnom. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 65, 2019, 71–88.
- Kolník/Mitáš 2012* – T. Kolník/V. Mitáš: Archeologické nálezy k osídleniu Bohdanoviec nad Trnavou a niekoľko poznámok k činnosti detektoristov. *Štud. Zvesti AÚ SAV* 51, 2012, 35–74.
- Kolníková 2003* – E. Kolníková: Fundmünzen in den latènezeitlichen Burgwällen und anderen Höhenlagen in der Slowakei. *Slov. Arch.* 51, 2003, 223–246.
- Kotorová-Jenčová 2018* – M. Kotorová-Jenčová: Sídliisko z neskorej doby bronzovej a z doby halštatskej vo Vlači. In: L. Benediková/M. Horňák (eds.): Sídla, artefakty a čas... Zborník štúdií o dobe bronzovej a dobe halštatskej k 75. narodeninám Ladislava Veliča. *Archaeologica Slovaca Monographiae. Communicationes XXI.* Nitra 2018, 199–214.
- Kováčová/Kovár/Milo 2015* – L. Kováčová/B. Kovár/P. Milo: Hradisko Pružina-Mesciská a jeho okolie. In: P. Jenčík/V. Struhár (zost.): Hradiská – svedkovia dávnych čias. Zborník odborných príspevkov o hradiskách a ich obyvateľoch. Dolná Mariková 2015, 175–185.
- Križanová 1936/1950* – Š. Križanová: Podskalie (okr. Ilava, Slovensko). Správa o náleze. Č. j. 1607/36 a 290/50. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Ilava – Praha – Nitra 1936/1950. Nepublikované.
- Löhlein 2016* – W. Löhlein: Spinnen, Weben, Schweine züchten. Soziale und Ökonomische Aspekte hallstattzeitlicher Grabfunde aus Mauenheim „Untere Lehr“. In: L. Wamser: Mauenheim und Barga. Zwei Grabhügelfelder der Hallstatt- und Frühlatènezeit aus dem nördlichen Hegau. (Mit Beiträgen von Wolfgang Löhlein, Corina Knipper, Marcus Stecher, Elisabeth Stephan und Joachim Wahl.) *Forschungen und Berichte zur Archäologie in Baden-Württemberg* 2. Esslingen – Wiesbaden 2016, 301–328.
- Meliš 2008* – Š. Meliš: Výber statí o archeológii. Stredné Považie. In: M. Olšovský: Po stopách predkov. *Archeológia stredného Považia od praveku po stredovek. Považská Bystrica* 2008.
- Michalík 2012* – T. Michalík: Súkromné zbierky archeologických nálezov. Je východiskom slovinský model? *Studia Historica Nitriensia* 16, 2012, 250–260.
- Michalík 2019* – T. Michalík: Chapter 5 : Archaeological Heritage, Treasure Hunters, Metal Detectors and Forgeries in the Centre of Europe (Archaeology and Law in Slovakia). In: S. Campbell/L. White/S. Thomas (eds.): *Competing Values in Archaeological Heritage.* Cham 2019, 63–76.
- Möller 2000* – Ch. Möller: Das Grab 13 von Leimersheim, Kr. Gernersheim (Pfalz). Ein Beitrag zur Chronologie der Frühlatènezeit. *Arch. Korbl.* 30, 2000, 409–428.
- Moravčík 1976a* – J. Moravčík: Ojedinelé archeologické nálezy v oblasti SZ Slovenska. In: *Vlast. Zbor. Považia XII. Žilina – Martin* 1976, 5–12.
- Moravčík 1976b* – J. Moravčík: Nové nálezy z Púchova a okolia. In: *Vlast. Zbor. Považia XII*, 1976, 13–49.
- Moravčík 1986* – J. Moravčík: Nálezy z Lednice, Púchova – Nimnice a Varína. *AVANS* v roku 1985, Nitra 1986, 161–163.
- Moravčík 1988* – J. Moravčík: Sídliisko lužickej kultúry v Udiči. *AVANS* v roku 1987, Nitra 1988, 90.
- Moravčík 1992* – J. Moravčík: Prieskumy v okresoch Považská Bystrica a Žilina. *AVANS* v roku 1990, Nitra 1992, 77–78.
- Novotná 1970* – M. Novotná: Die Äxte und Beile in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde IX/3. München 1970.
- Novotná 2001* – M. Novotná: Die Fibeln in der Slowakei. Prähistorische Bronzefunde XIV/11. Stuttgart 2001.
- Pabst-Dörrer 2000* – S. Pabst-Dörrer: Untersuchungen zu hallstattzeitlichen Frauenröcken mit Spiralbrillenfibeln zwischen Alpen, Karpaten und Ostsee. *Internationale Archäologie* 51. Rahden/Westf. 2000.
- Parzinger 1988* – H. Parzinger: Chronologie der Späthallstatt- und Frühlatènezeit. *Studien zu Fundgruppen zwischen Mosel und Save. Quellen und Forschungen zur prähistorischen und provinzialrömischen Archäologie* 4. Weinheim 1988.
- Petrovský-Šichman 1954a* – A. Petrovský-Šichman: Podskalie, okres Považská Bystrica. Výpis z listu A. Petrovského-Šichmana zo dňa 5. 2. 1954. Výskumná správa 554/54. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1954. Nepublikované.
- Petrovský-Šichman 1954b* – A. Petrovský-Šichman: Dolná Mariková. Výskumná správa 74/54. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1954. Nepublikované.

- Petrovský-Šichman 1954c* – A. Petrovský-Šichman: Prečín, „Lúky“. Výskumná správa 264/54. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1954. Nepublikované.
- Petrovský-Šichman 1954d* – A. Petrovský-Šichman: Záskanie, okr. Považská Bystrica. Výpis z listu A. Petrovského-Šichmana, č. j. 8439/54. Výskumná správa 543/54. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1954. Nepublikované.
- Petrovský-Šichmann 1954e* – A. Petrovský-Šichman: Záskanie, okr. Považská Bystrica. Sídliisko v skalnej úžine pod jaskyňami. Výskumná správa 7225/54. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1954. Nepublikované.
- Petrovský-Šichmann 1954f* – A. Petrovský-Šichman: Záskanie, okr. Považská Bystrica. Vystrihnuté zo správy Dr. Petrovského-Šichmana, č. j. 8439/54. Výskumná správa 544/54. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1954. Nepublikované.
- Petrovský-Šichman 1955a* – A. Petrovský-Šichman: Považská Bystrica. Sídliisko „Dolné lány“. Výskumná správa 281/55. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1955. Nepublikované.
- Petrovský-Šichman 1955b* – A. Petrovský-Šichman: Prečín, „Humenice“. Výskumná správa 285/55. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1955. Nepublikované.
- Petrovský-Šichman 1955c* – A. Petrovský-Šichman: Prečín, sídliisko „Lúky“, dodatok. Výskumná správa 286/55. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1955. Nepublikované.
- Petrovský-Šichman 1955d* – A. Petrovský-Šichman: Prečín, „Počarovské“. Výskumná správa 266/54. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1955. Nepublikované.
- Petrovský-Šichman 1955/1956* – A. Petrovský-Šichman: Považská Bystrica. Výskumná správa 279a/55. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1955 – Žilina 1956. Nepublikované.
- Petrovský-Šichman 1963* – A. Petrovský-Šichman: Horná Mariková. „Pagaňov – Panská lúka“. Sídlištný objekt z obdobia lužickej kultúry. Výskumná správa 1346/63. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Nitra 1963. Nepublikované.
- Petrovský-Šichman 1965* – A. Petrovský-Šichman: Severozápadné Slovensko v dobe laténskej a rímskej. In: Vlast. Zbor. Považia VII. Banská Bystrica – Žilina 1965, 53–129.
- Pieta 1982* – K. Pieta: Die Púchov-Kultur. *Studia Archaeologica Slovaca Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Slovacae* I. Nitra 1982.
- Pieta 2000* – K. Pieta: Die Siedlung Liptovská Mara II und die Anfänge der Einflüsse der Latène-Kultur im Westkarpatenraum. *Slov. Arch.* 48, 2000, 315–346.
- Pieta 2006* – K. Pieta: Ein junglatènezeitlicher Stieranhänger aus Udiča/Slowakei. In: *Studien zur Lebenswelt der Eisenzeit*. RGA-E 53. Berlin – New York 2006, 133–147.
- Pieta 2008* – K. Pieta: Keltské osídlenie Slovenska. Mladšia doba laténska. *Archaeologica Slovaca Monographiae*. Studia XI. Nitra 2008.
- Pieta 2010* – K. Pieta: Keltische Besiedlung der Slowakei. Jüngere Latènezeit. *Archaeologica Slovaca Monographiae*. Studia XII. Bratislava 2010.
- Pieta 2012* – K. Pieta: Bronzové náramky s vývalkami z konca doby halštatskej a začiatku doby laténskej na severnom Slovensku. In: R. Kujovský/V. Mitáš (eds.): Václav Furmánek a doba bronzová. Zborník k sedemdesiatym narodeninám. *Archaeologica Slovaca Monographiae*. Communicationes XIII. Nitra 2012, 315–324.
- Pieta 2014* – K. Pieta: Hradiská vo Folkušovej – Necpaloch a Blatnici. Juhovýchodné prvky v púchovskej kultúre. *Slov. Arch.* 62, 2014, 125 – 165.
- Pieta/Barta/Benediková, v príprave* – K. Pieta/P. Barta/L. Benediková: The North Slovakian refuge places and the beginning of the La Tène Period in the northern part of the Western Carpathians. In: M. Karwowski/P. Ramsel (eds.): *Celts 2014*. Proceedings of the conference. *Mitteilungen der Prähistorischen Kommission*. Wien, in prep.
- Pieta/Veliačik 2014* – K. Pieta/L. Veliačik: Pozoruhodné depoty zo Sklabinského Podzámku. *Studia Archaeologica Brunensia* 19/2, 2014, 5–26.
- Rajnič 1947* – A. Rajnič: Považská Bystrica. Výskumná správa, č. j. 422/47. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Trenčiansky Sv. Martin 1947. Nepublikované.
- Říhovský 1979* – J. Říhovský: Die Nadeln in Mähren und in Ostalpengebiet (von der mittleren Bronzezeit bis zur älteren Eisenzeit). *Prähistorische Bronzefunde* XIII/5. München 1974.
- Salač 2002* – V. Salač: Zentralorte und Fernkontakte. Centrální místa a dálkové kontakty. In: A. Lang/V. Salač (Hrsg.): *Fernkontakte in der Eisenzeit. Dálkové kontakty v době železné*. Konferenz. Konferencia. Liblice 2000. Praha 2002, 20–46.
- Salaš 2005* – M. Salaš: Bronzové depoty střední až pozdní doby bronzové na Moravě a ve Slezsku I, II. Brno 2005.
- Schauer 1996* – P. Schauer: Naturheilige Plätze, Opferstätten, Deponierungsfunde und Symbolgut der jüngeren Bronzezeit Süddeutschlands. In: *Archäologische Forschungen zum Kultgeschehen in der jüngeren Bronzezeit und frühen Eisenzeit Alteuropas*. Ergebnisse eines Kolloquiums in Regensburg. 4.–7. Oktober 1993. *Regensburger Beiträge zur prähistorischen Archäologie* 2. Regensburg – Bonn 1996, 381–416.
- Schuster 2011* – J. Schuster: Przekłuwacze typu Dresden-Dobritz / Żerniki Wielkie. Uwagi na temat narzędzi z późnego okresu rzymskiego i wczesnej fazy okresu wędrówek ludów. *Wiadomości Arch.* 62, 2011, 65–82.
- Studeníková 2000* – E. Studeníková: Endbronze- und hallstattzeitliche eiserne Beile in der Slowakei. *Zbor. SNM* 94, *Arch.* 10, 2000, 61–78.
- Vachta 2016* – T. Vachta: Bronzezeitliche Hortfunde und ihre Fundorte in Böhmen. *Berlin Studies of the Ancient World* 33. Berlin 2016.
- Veliačik 1983* – L. Veliačik: Die Lausitzer Kultur in der Slowakei. *Studia Archaeologica Slovaca Instituti Archaeologici Academiae Scientiarum Slovacae* II. Nitra 1983. *Veliačik/Moravčík 1992* – L. Veliačik/J. Moravčík: Prieskum niektorých výšinných polôh v okrese Považská Bystrica. *AVANS* v roku 1990, Nitra 1992, 99–100.

- Zábojník 1991* – J. Zábojník: Seriation von Gürtlebeschlaggarnituren aus dem Gebiet der Slowakei und Österreichs (Beitrag zur Chronologie der Zeit des Awarischen Kaganats). In: Z. Čilinská (zodp. red.): K problematike osídlenia stredodunajskej oblasti vo včasnóm stredoveku. Nitra 1991, 219 – 321.
- Žilincová 2010* – L. Žilincová: Pohrebiská lužickej kultúry v Jasenici a Sedmerovci. Štud. Zvesti AÚ SAV 48, 2010, 141–214.
- 255/51 – 255/51: Pružina, okr. Považská Bystrica, jaskyňa Dupná. Výskumná správa 255/51. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. B. m. v. 1951. Nепublikované.
- 316/56 – 316/56: Považská Bystrica. Výskumná správa 316/56. Dokumentácia AÚ SAV v Nitre. Považská Bystrica 1937 – Nitra 1956. Nепublikované.

Archaeological topography of Považská Bystrica district

Sources from Final Bronze Age till Middle La Tène period with respect to the hoard finds (case study Middle Váh river valley)

Lucia Benediková

The impulse for the research of the Final Bronze Age till Middle La Tène Period sources from Považská Bystrica district (Middle Váh river valley, central western Slovakia) was the information about the collection of treasure hunter metal detector finds from the site Podskalie, Veľké skaly, which contained also a hoard from the Hallstatt Period. Within APVV project No. 15-0491 the primary goal was to verify the location of the hoard and of other artefacts reported from the site and gaining the assemblages for scientific purposes. The inevitable part of the research on this site was also collecting the sources from its hinterland. The decision to delimit the studied area a bit artificially – according to the modern administrative division – was made regarding the suitability of so defined territory for investigating the model examples of processes and regularities of settlement development on the border between mountain and foothill regions in this part of the country. In the region (Považská Bystrica district) also satisfactory sample of the sites from the Final Bronze Age till the Middle La Tène Period is available and each of three main followed time horizons is represented at least by one hoard (Fig. 1–3; Table 1).

The paper analyses three hoards and remarkable artefacts from periods of interest in studied region. From cadastre of Domaniža comes a hoard containing bronze jewellery (brooches, pendants) and tools (sickles, axe) from the Final Bronze Age (Ha B1; Fig. 4). The hillfort at Michalová hill in Pružina yielded a hoard of bronze ring jewellery (*Rippen-/Buckelringe* and neckrings with seal-like ends; Fig. 5), allegedly containing also golden coins (staters and Niké type coins), and dated on the basis of the neckrings to the Early La Tène Period (Late Lt A–Lt B1). At the foot of the hill Klapy in Udiča a hoard of iron tools from Final Hallstatt–Early La Tène Period (Ha D–Lt A) was discovered (Fig. 6). Among remarkable finds from investigated region the artefacts from the hill Klapy in Udiča from the Hallstatt till Middle La Tène Period and two pseudo-filigree rings (reportedly, but not surely found together as a hoard) from the site Holíš/Holíž/Holýš in Nimnica (Fig. 7) were mentioned.

The site Veľké skaly in Podskalie that is the focus subject of this study was surveyed in 2016 and 2018 (Fig. 8–12). Besides the information obtained through a mediator from treasure hunters that we tried to verify on the spot, new facts were retrieved. The location can be definitely characterised as the archaeological site located on the conspicuous hill (Fig. 10: 1, 2) at the confluence of streams Pružinka and Podskalský potok, on the assumed route from the Middle Váh river valley (Považské podolie) to the east to Žilinská kotlina (Žilina Basin). Especially on the northwestern slopes of the hill the terraces were recognized, where archaeological finds occur (Fig. 11: 1–3). Only the southern (southwestern) part of the hill, closer to the village Podskalie (Fig. 10) was used by people in the past. Two peaks are well visible from the south – southwestern and northeastern one (Fig. 10: 1). The northeastern peak is actually the peak plateau, being suitable for the settlement (permanent or temporary; Fig. 10: 2, 3, 6; 11: 6). Moreover, the rocky formations on the edges of both peaks as well as on the slopes would be suitable also for other than common secular activities.

The verification and survey in field for the possibly remaining items from the Hallstatt Period hoard was only partially successful. The finding spot could have been positively verified, but only very scarce and minor artefacts could have been retrieved in the field (point No. 15, 17 on Fig. 9; retrieved artefacts on Fig. 12: 6, 8).

The site was used by past populations in more historical periods (Table 2). The most important/most massive appears to be the use of the location from the end of the Middle La Tène till the beginning of the Roman Period that is manifested by a collection of brooches, coins and other objects from the site. During that time the site could have served for (short-term?) settlement. As the place of ritual, or the place where “it is convenient to make a sacrifice” the site perhaps played role during the Late and Final Bronze Age (reported sickle finds; at the moment inaccessible for scientific research; Fig. 11: 1), Hallstatt Period (ring jewellery assemblage; at the moment inaccessible for scientific research; Fig. 11: 5), and probably also in the La Tène Period (coin finds – reportedly even the coin hoards with c. 10 coins in one assemblage; at the moment inaccessible for scientific research).

Regarding the comparison of the site chronology based on the treasure hunter finds and on the finds retrieved by scientific research shown on Table 2 it is obvious that the information retrieved by survey in 2018 do not enable opening and answering the same question spectrum as the facts gained from the “second” or even “third hand” based on the unprofessional activities on the site. The knowledge from scientific survey allow to make the conclusion that the southern part of Veľké skaly massive was used by past people for unspecified purposes during the Late La Tène Period, Migration Period, Early Middle Ages and Modern Period. To the contrary, the information mediated from treasure hunters broaden the chronological profile of the site as well as they enable to make hypothesis on the character and function of the site, on hoard deposition habits, on spatial distribution of particular types of artefacts and on the inter-regional contacts of the microregion in different historical periods.

Hypothesis about the site at Veľké skaly being the rock sanctuary (*Felsenheiligtum*), at least in some periods, was created based on several attributes of the place (having obviously the information in mind about existing hoards from different time horizons) – conspicuous relief of the site in the region as well as of different spots of the site itself; position of the site on the assumed communication corridor from the Middle Váh river valley to the east; position of the site (similarly also of the microregion with the sites between Udiča, Nimnica and Jasenica) on the intersection of several landscape types (intersection of geomorphological units and morphological-morphometric relief types). In the paper, the individual attributes were confronted with comparable sites across Europe (topotology of the hoards in Czech Republic, phenomenon of “sacred hills” in Slovakia and elsewhere in Europe, “*naturheilige Plätze*” in Franconian Jura, location of sites and settlement areas at the intersection of different landscape types known e.g. from Elbe river valley at the Czech-German borders, etc.).

Regarding the typology of the hoard content the investigated region is represented by these categories: 1. hoards of ring jewellery (combined with other ornaments/artefacts): 1a. hoard of ring jewellery combined with other ornaments/artefacts and representing the female costume-jewellery set (Podskalie), 1b. hoards of ring jewellery (Pružina, Nimnica?), perhaps combined with other artefacts; 2. hoard of dress accessories (personal jewellery) combined with tools (Domaniža); 3. hoards of tools: 3a. hoard of agricultural tools? (sickles, Podskalie?), 3b. hoard of smith tools (Udiča). Hoards belong to the Final Bronze Age (Domaniža, Podskalie?), Early–Late Hallstatt Period (Podskalie), Late Hallstatt–Early La Tène Period (Udiča), and Early La Tène Period (Pružina, Nimnica?)

When speaking about the site at Veľké skaly in Podskalie from the perspective of finding circumstances of most of up-to-now known (reported) artefacts it has to be pointed out that the effort to gain them for scientific purposes and to the scientific collections were unsuccessful till today. All posed questions and hypotheses about the place must therefore remained opened. The doubt arises, however, what are we going to do in case the finds will never be physically available for the science. Shall we resign on the large portion of the knowledge about the past and act like the assemblages – opening many temping problems – never existed?

Fig. 1. Sites from Final Bronze Age till Middle La Tène Period (Ha B–Lt C1) in Považská Bystrica district (cf. Table 1).

Legend: a – Bronze Age; b – Bronze Age?; c – Hallstatt Period; d – Hallstatt Period?; e – La Tène Period; f – La Tène Period?. Grey raster marks the hoard find from given period (map: L. Benediková, P. Červeň).

Fig. 2. Geomorphological units in Považská Bystrica district. Názov geomorfologického celku – name of geomorphological unit; hranica okresu – district border (map: L. Benediková, P. Červeň).

Fig. 3. Morphological-morphometric relief type in Považská Bystrica district. Legend: a – plain; b – hills; c – upland; d – lower-relief mountain; e – higher-relief mountain (map: L. Benediková, P. Červeň).

Fig. 4. Domaniža. Hoard of bronze objects. A – original publication of objects (*Hampel 1902, 422*); B – objects photographed in Magyar Nemzeti Múzeum in 1978 (*Furmánek 1980*); C – objects published in *Prähistorische Bronzefunde* series (*Furmánek/Novotná 2006; Novotná 1970; 2001*). Numbers 1–8 (a–c) label the identical objects in individual segments of the figure. Scale: a – 1c–4c; b – 7c–9c; others without scale.

Fig. 5. Bronze ring jewellery from the hoard from Pružina, Michalová (*Pieta 2012, fig. 4*).

Fig. 6. Udiča (or Považská Bystrica-Šebešťanová), foot of Kľapy/Cigánka. Hoard of iron objects. Scale: a – 1, 3–6; b – 2 (*Pieta 2008, obr. 65*).

Fig. 7. Nimnica, Holíč. (Hoard?) Find of ring jewellery (*Pieta 2008, F20*).

Fig. 8. Podskalie, Veľké skaly. Locations visited during survey in years 2016 and 2018. Legend: a – survey in 2016; b – survey in 2018, locations of retrieved artefacts; c – locations with reported treasure hunter finds, verified during survey in 2018 with negative results (map: L. Benediková, P. Červeň).

Fig. 9. Podskalie, Veľké skaly. Locations visited during survey in years 2016 and 2018. Legend: a, b – as b, c in fig. 8. The numbers correspond with the registration numbers of the finds in the field report and in the text to Fig. 12 (map: L. Benediková, P. Červeň).

Fig. 10. Podskalie, Veľké skaly, views of the site during survey in 2016 and 2018 (photo: L. Benediková). 1 – view of village Podskalie and Veľké skaly site from the southwest; 2 – view of northeastern peak/northeastern peak plateau from the northwest; 3 – view from the northeastern peak plateau to the southwest; 4 – access path to the northeastern peak plateau from the southsouthwest; 5 – view from above the rocky gorge in the northern part of Veľké skaly to its southern part with archaeological site (survey 2016); 6 – view of northeastern peak/northeastern peak plateau (with reported hoard from the Hallstatt Period) from its southwestern foot in the saddle on the hill ridge.

Fig. 11. Podskalie, Veľké skaly, views of the site during survey in 2018 (photo: L. Benediková). 1 – terrace platform with rocky edges, reported spot of the find of the Bronze Age sickles; 2, 3 – narrow terraces on the northwestern slope below the northeastern peak plateau; 4 – access path from the northwest, from the terraces on the north-

western slopes to the northeastern peak plateau; 5 – finding location of the hoard from the Hallstatt Period, verified during survey in 2018 (points 15, 17 on Fig. 9); 6 – northeastern peak plateau, view from the southwest to the northeast.

Fig. 12. Podskalie, Veľké skaly. Artefact selection from survey in 2018. 1 – reg. No. 5; 2 – reg. No. 2; 3 – reg. No. 7; 4 – reg. No. 9; 5 – reg. No. 19; 6 – reg. No. 15; 7 – reg. No. 25; 8 – reg. No. 17; 9 – reg. No. 18; 10 – reg. No. 16; 11 – reg. No. 1; 12 – reg. No. 24; 13 – reg. No. 11; 14 – reg. No. 14. The numbers correspond with the numbers of the finds on the map – Fig. 9. 1–4, 7, 9–11, 13, 14 – iron; 5, 6, 8 – bronze; 12 – silver with admixtures. Scale: a – 1–8, 11–14; b – 9, 10 (drawing: J. Gajdošíková; photo: P. Červeň).

Table 1. List of the Final Bronze Age till Middle La Tène Period (Ha B–Lt C1) sites in Považská Bystrica district (cf. Fig. 1). S – settlement; VS – hilltop settlement; H – hillfort; R – refuge place; JS – cave settlement; P – cemetery; Sv – sanctuary; D – hoard; ON – isolated find.

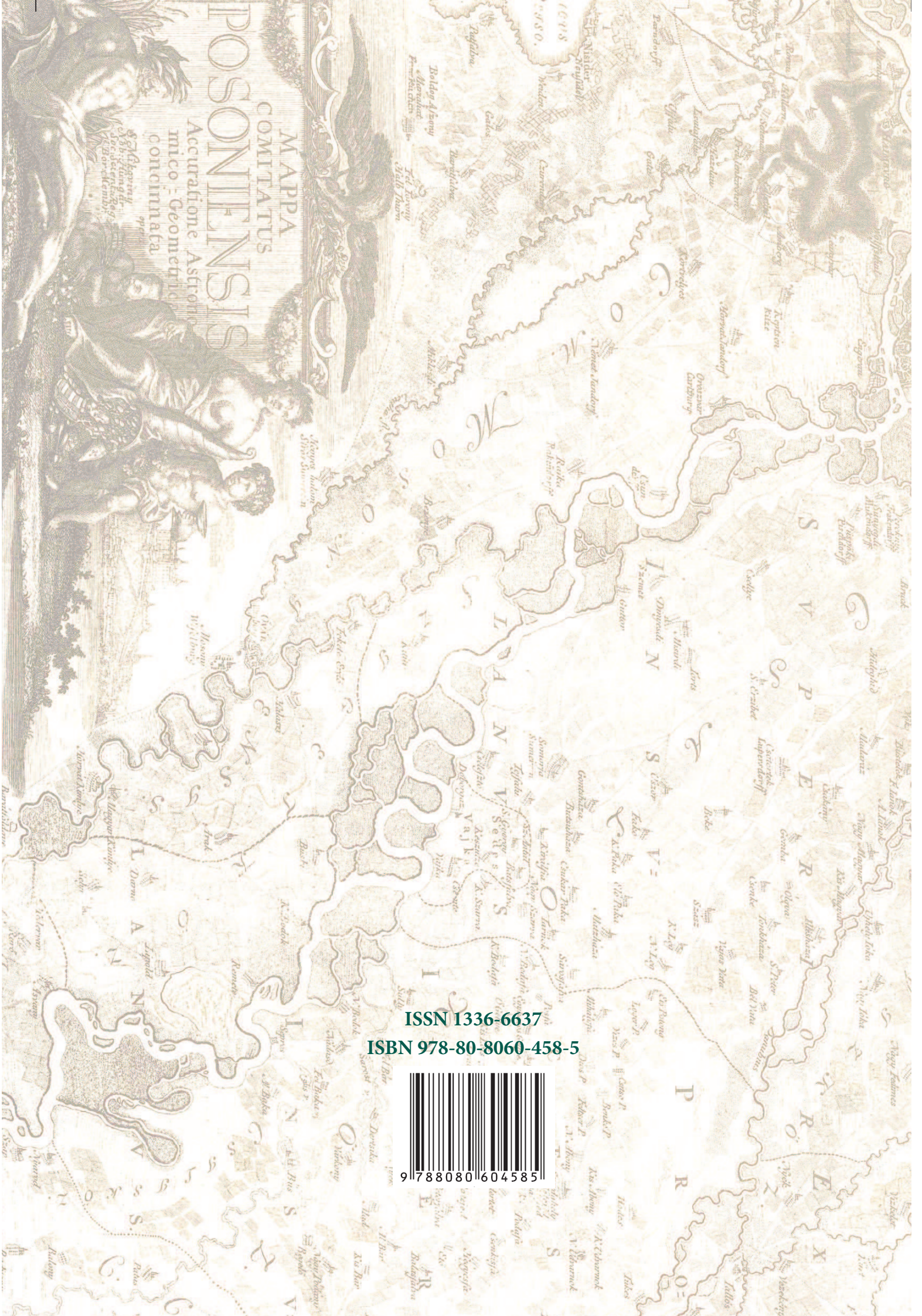
Table 2. Overview of chronological periods represented on the site Veľké skaly in Podskalie on the base of known artefacts. Zaznamenané obdobie – reported/documentated period; prieskum 2018 – survey 2018; amatérske aktivity – amateur activities; doba bronzová mladšia–neskorá – Late–Final Bronze Age; doba halštatská staršia–mladšia – Early–Late Hallstatt Period; doba halštatská neskorá–doba laténska včasná – Final Hallstatt Period–Early La Tène Period; doba laténska stredná–neskorá – Middle–Late La Tène Period; doba laténska neskorá – Late La Tène Period; doba laténska neskorá–doba rímska včasná – Late La Tène Period–Early Roman Period; doba rímska staršia – Early Roman Period; doba rímska neskorá/sťahovanie národov – Late Roman Period/Migration Period; stredovek včasný (8. stor. n. l.) – Early Medieval Period (8th cent. AD); stredovek vrcholný – High Middle Ages; novovek (začiatok 17. stor.) – Modern Period (beginnings of the 17th cent.).

*Mgr. Lucia Benediková, PhD.
Archeologický ústav SAV
Akademická 2
949 21 Nitra
lucia.benedikova@gmail.com*

MAPPA COMITATUS POSONIENSIS

Accuratiore Astronomico-Geometrica
conclimata

1781
C. G. Neumann
N. Neumann
C. G. Neumann
N. Neumann

ISSN 1336-6637

ISBN 978-80-8060-458-5

9 788080 604585